

Teodoro Irastorza Nazabal

Koro Irastorza Etxeberria

2009

Teodorok bizitza osoan izan du istorioak kontatzeko ohitura. Den-denak ez dira zuzen jasota izango, baina ez nituen galtzen utzi nahi...

Koro Irastorza Etxeberria
[Escribir la dirección de la compañía]
[Escribir el número de teléfono]
[Escribir el número de fax]

Aurkibidea

<i>Aurkibidea</i>	2
<i>Aurkitu ditugun Irastorzatarron abizenak</i>	4
<i>Garaiko gertakariak</i>	6
1. TEODORO IRASTORZA NAZABAL	7
<i>Teodorok gogoratzen duena</i>	7
<i>Mamonea baserria</i>	7
<i>Eskola</i>	8
<i>Gerra Zibila</i>	8
<i>Lanbideak eta gaztaroko bizimodua</i>	10
<i>Soldadutza</i>	11
<i>Saturdiko kaminoa eta beste auzolan batzuk</i>	16
<i>Boda</i>	17
<i>Senideak</i>	21
1. MARIA + Patxi Irazustabarrena	21
2. TEODORO + Kristina Etxeberria Elizegi	21
3. PEPI (JOXEPA)+ Antonio Matxain	21
4. PEDRO + Agustina Etxeberria	21
5. JOSE + Maritxu Gurrutxaga	21
6. KRUZITO	21
7. SIMONA + Luis Garmendia	21
8. LUTXI + Moises Berganza	21
9. INAZIO	21
10. JESUS	21
<i>Lehenengo Irastorzada</i>	22
<i>Garaiko gertakariak</i>	25
<i>Gurasoak</i>	26
2. MARTIN IRASTORZA ARRUEBARRENA	26
3. JOBITA NAZABAL AMUNDARAIN	26
<i>San Migel, 1946-XI-15</i>	29
<i>Ezkiotarrak (Errepublikara garaiak)</i>	30
<i>Botika Zaharra</i>	33
<i>Garaiko gertakariak</i>	34
<i>Aitona-amonak</i>	35
4. LORENZO IRASTORZA GARMENDIA	35
5. Mª JOSEFA ARRUEBARRENA AGIRRE	35
6. JOSE MIGEL NAZABAL MENDIZABAL	35

7. M ^a BAUTISTA AMUNDARAIN ARIN	35
<i>Garaiko gertakariak</i>	37
BERRAITONA-BERRAMONAK	38
8. JUAN BAUTISTA IRASTORZA ERAUSKIN	38
12. PEDRO JOSE NAZABAL MAIZ	38
9. JOSEFA JOAKINA GARMENDIA IMAZ	38
13. M ^a IGNACIA MENDIZABAL ALDASORO	38
10. FRANCISCO IGNACIO ARRUEBARRENA ELEICEGI	38
14. JUAN MANUEL AMUNDARAIN LEUNDA	38
11. JOSEFA AGIRRE MUJICA	38
15. JOSEFA IGNACIA ARIN AGIRRE	38
<i>Zaldibiako herriaren sorrera</i>	42
<i>Bozue</i>	43
<i>Juan Ignazio Iztueta (1767-XI- 29 - 1845)</i>	44
<i>Iztueta ren ikasle izandakoa aipatuko dugu orain:</i>	47
<i>Olano: (Zaldibia, 1821-ekaina- 21—Ordizia-1882-uztaila-11)</i>	47
<i>Dantzen debekua aurreraxeagoko garaiei dagokie</i>	48
<i>Bibliografia</i>	50
<i>Aurkibidea</i>	51
<i>Argazkiak</i>	52

Aurkitu ditugun Irastorzatarron abizenak

		X=1	X=2	X=3	X=4	X=5	X=6
16	X^2	1. Irastorza	17. Arruebarren a	33. Aiestaran	49. Amundarain	65. Aiestaran	81. Jauregi
24	X^{10}	2. Nazabal	18. Garmendia	34. Erauskin	50. Murua	66. Garikano	82. Elozegi
20	X^6	3. Arruebarren a	19. Jauregi	35. Aiestaran	51. Aranburu	67. Murua	83. Zubeldia
28	x^{14}	4. Amundarain	20. Etxeberria	36. Irastorza	52. Olano	68.	84.
18	X^4	5. Garmendia	21. Mendizabal	37. Urretabizkai a	53. Amundarain	69. Otamendi	85. Elozegi
26	x^{12}	6. Mendizabal	22. Arruebarren a	38. Eleizegi	54. Jauregi	70. Amundarain	86. Aiestaran
22	X^8	7. Agirre	23. Aranburu	39.	55.	71.	87.
30	x^{16}	8. Arin	24. Arregi	40. Azaldegi	56. Otamendi	72.	88.
17	X^3	9. Erauskin	25. Urretabizkai a	41. Etxabe	57. Mendizabal	73. Armendariz	89. Irastorza
25	x^{11}	10. Maiz	26. Ibarguren	42. Mendizabal	58. Irastorza	74. Etxeberria	90. Ibarguren
21	X^7	11. Eleizegi	27. Jauregi	43. Jauregi	59. Urretabizkaia	75. Otamendi	91. Aiestaran
29	x^{15}	12. Leunda?	28. Arteaga?	44. Imaz	60. Zumalakarregi	76. Maiz	92.
19	X^5	13. Imaz	29. Unzeta	45.	61.	77.	93.
27	x^{13}	14. Aldasoro	30. Armendariz	46. Mujika	62. Jauregi	78. Orue??	94. Mendizabal
23	X^9	15. Mujika	31. Imaz	47. Arruebarren a	63. Izagirre	79.	95. Iztueta
31	x^{17}	16. Agirre	32. Muñoa	48.	64.	80.	96.

Hurrengo taula egin gabe dago!!!!

		X=7	X=8	X=9	X=10	X=11	X=12
16	X^2	97. b	113. Arruebarren a	129. Aiestaran	145. Amundarain	161. Aiestaran	177. Jauregi
24	X^{10}	98. b	114. Garmendia	130. Erauskin	146. Murua	162. Garikano	178. Elozegi
20	X^6	99. b	115. Jauregi	131. Aiestaran	147. Aranburu	163. Murua	179. Zubeldia
28	x^{14}	100. b	116. Etxeberria	132. Irastorza	148. Olano	164.	180.
18	X^4	101. b	117. Mendizabal	133. Urretabizkai a	149. Amundarain	165. Otamendi	181. Elozegi
26	x^{12}	102. b	118. Arruebarren a	134. Eleizegi	150. Jauregi	166. Amundarain	182. Aiestaran
22	X^8	103. b	119. Aranburu	135.	151.	167.	183.
30	x^{16}	104. b	120. Arregi	136. Azaldegi	152. Otamendi	168.	184.
17	X^3	105. b	121. Urretabizkai a	137. Etxabe	153. Mendizabal	169. Armendariz	185. Irastorza
25	x^{11}	106. b	122. Ibarguren	138. Mendizabal	154. Irastorza	170. Etxeberria	186. Ibarguren
21	X^7	107. b	123. Jauregi	139. Jauregi	155. Urretabizkaia	171. Otamendi	187. Aiestaran
29	x^{15}	108. b?	124. Arteaga?	140. Imaz	156. Zumalakarregi	172. Maiz	188.
19	X^5	109. b	125. Unzeta	141.	157.	173.	189.
27	x^{13}	110. b	126. Armendariz	142. Mujika	158. Jauregi	174. Orue??	190. Mendizabal
23	X^9	111. b	127. Imaz	143. Arruebarren a	159. Izagirre	175.	191. Iztueta
31	x^{17}	112. b	128. Muñoa	144.	160.	176.	192.

Irastorza Nazabal Arruebarrena Amundarain Garmendia Mendizabal Agirre Arin Erauskin
 Maiz Eleizegi Leunda Imaz Aldasoro Mujika Agirre/Arruebarrena Garmendia Jauregi
 Etxeberria Mendizabal Arruebarrena Aranburu Jauregi Urretabizkaia Ibarguren Jauregi
 24¹⁵=15b=Arteaga Unzeta Armendariz 24⁹=Imaz 24¹⁷=17b=Munõa /
 Aiestaran, Erauskin, Aiestaran, Irastorza Urretabizkaia, Eleizegi, 20⁸, 20¹⁶, Etxabe,
 Mendizabal?, Jauregi, 20¹⁵, 20⁵, Mujika, 20⁹, 20¹⁷,
 Amundarain, Murua, Aranburu, Olano Amundarain?, Jauregi, 28⁸, 28¹⁶, Mendizabal,
 Irastorza, Urretabizkaia, 28¹⁵, 28⁵, Jauregi?, 28⁹, 28¹⁷,
 Aiestaran, Garikano, Murua, 18¹⁴, Otamendi, Amundarain, 18⁸, 18¹⁶, Armendariz, Etxeberria,
 Otamendi, 18¹⁵, 18⁵, 18¹³, 18⁹, 18¹⁷,
 Jauregi, Elozegi, Zubeldia, 26¹⁴, Elozegi?, Aiestaran, 26⁸, 26¹⁶, Irastorza, Etxeberria,
 Aiestaran, 26¹⁵, 26⁵, Mendizabal, 26⁹, 26¹⁷,
 Mendiola, Armendariz, Etxeberria, 22¹⁴, Garikano?, Jauregi, 22⁸, 22¹⁶, Etxeberria?,
 Garmendia, Etxeberria, 22¹⁵, 22⁵, 22¹³, 22⁹, 22¹⁷,
 Elozegi, Etxeberria, Arrue etxeberrria?, 30¹⁴, Zunzunegi Aranburu, 30⁸, 30¹⁶, Etxeberria,
 Aiestaran, Garikano, 30¹⁵, 30⁵, Jauregi, 30⁹, 30¹⁷,
 17², Etxeberria 17⁶, 17¹⁴, 17⁴, 17¹², 17⁸, 17¹⁶, Jauregi, Mendizabal, 17⁷, 17¹⁵, 17⁵, 17¹³, 17⁹,
 17¹⁷,
 25², Siestaran, 25⁶, 25¹⁴, 25⁴, Murua, 25⁸, 25¹⁶, 25³, Sarasola?, 25⁷, 25¹⁵, 25⁵, Maiz, 25⁹,
 25¹⁷,
 21², Etxeberria 21⁶, 21¹⁴, Etxeberria, Otamendi, 21⁸, 21¹⁶, Jauregi, Elozegi, 21⁷, 21¹⁵, 21⁵,
 21¹³, 21⁹, 21¹⁷
 29², Etxabe 29⁶, 29¹⁴, 29⁴, Zubeldia 29⁸, 29¹⁶, 29³, Elozegi, 29⁷, 29¹⁵, 29⁵, Zubeldia, 29⁹, 29¹⁷
 19², Arruebarrena 19⁶, 19¹⁴, Zurutuza Elozegi, 19⁸, 19¹⁶, Maiz, Galarza-aldabalde??=19¹¹,
 19⁷, 19¹⁵, 19⁵, 19¹³, 19⁹, 19¹⁷
 27², Irastorza 27⁶, 27¹⁴, Zubeldia 27¹², 27⁸, 27¹⁶, 27³, 27¹¹, 27⁷, 27¹⁵, 27⁵, 27¹³, 27⁹, 27¹⁷
 23², Maiz 23⁶, 23¹⁴, Arruebarrena, 23¹², 23⁸, 23¹⁶, Aranburu, 23¹¹, 23⁷, 23¹⁵, 23⁵, 23¹³, 23⁹,
 23¹⁷
 31², Jauregi 31⁶, 31¹⁴, 31⁴, 31¹², 31⁸, 31¹⁶, 31³, 31¹¹, 31⁷, 31¹⁵, 31⁵, 31¹³, 31⁹, 31¹⁷

Garaiko gertakariak

1926	Alfonso XIII.a dago boterean eta Primo de Riveraren diktadurak agintzen du. Lenin orain dela gutxi hil da (1924) eta Staline hartu du boterea New Yorkeko Burtsaren crasha (1929) Asmakizunak: Penizilina, lehenengo telebista
1930	Hitler indarra hartzen ari da. Mussolini ere bai Gerra Zibila Espainian (1936-1939). Francoren diktadura II. Mundu-Gerra eta juduen holokaustoa (1939-1945) Bonba atomikoa Hiroshima eta Nagasakin (1945) Mao Tse Tung Gandhi erail dute Asmakizunak: Helikopteroa, mikroondasa
1950	Greba izugarriak Bartzelonan eta Euskal Herrian (1951) Errazionamendu kartilak kendu (1952) Stalin hil (1953) ETA sortu (1959) Asmakizunak: Koloretako telebista, fregona
1960	Berlineko hesia eraiki (1961) Salbuespen egoera Bizkaian (1967) Asmakizunak: Bihotz transplantea
1970	Carrero Blanco erail Franco hil (1975eko azaroaren 20). Joan Karlos I.a agintean Mao hil (1976) Asmakizunak: Poltxikoko kalkulagailu elektronikoa, fibra optikoa, CDa
1980	Tejeroren estatu kolpea (1981) Istripua Txernobileko zentral nuklear sobietarrean (1986) Manex jaio!!! (1987)
1990	Guggenheim inauguratu

1. TEODORO IRASTORZA NAZABAL

Jaio zen data: **1926-XI-8**

Jaio zen lekua: **Zaldibia, Mamonea baserrian**

Aita: **Martin Irastorza Arruebarrena** (26 urte zituen Teodoro jaio zenean)

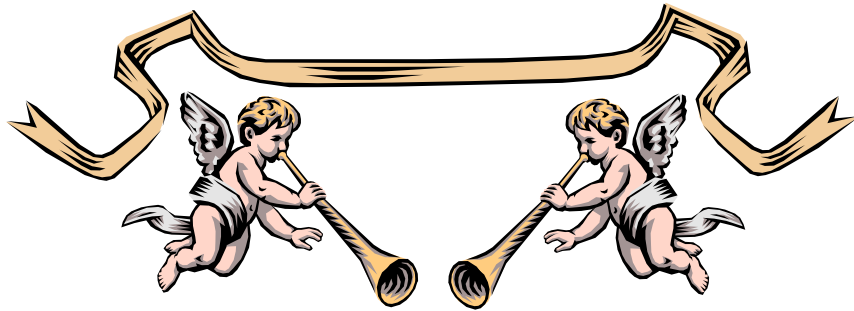
Ama: **Jobita Nazabal Amundarain** (19 urte zituen Teodoro jaio zenean)

Ezkondutako data: **1957- X- 19** (31 urte zituen)

Ezkondutako lekua: **Larraitz**

Emaztea: **Kristina Etxeberria Elizegi**

Alabak: **Koro eta Arantxa** (33 urte zituen Koro jaio zenean)

Teodorok gogoratzen duena

Mamonea baserria

Mamonea baserria Urreta kalean kokatuta dago, Saturdiko bailaran. Irastorzatarrena da Lorenzo Irastorzak erosi zuenetik. Etxearen inguruko paraje batzuen izenak hurrengoak dira:

- **Etxeazpiko soroa** goenan.
- Gorago, ezker aldeko borda **Partzena etxea** da eta soro handi hari **Partzena soroa** deritzo.
- Gero soro txiki bat dator, **Biandetxe soroa**.
- Ondoren, **Mamoneako ordeka**.
- Beherago, **Arrue** eta beherago **Muutsondo**. Aldamenean dago oraindik aspaldi izandako baserriaren koadroa. Teodorok berak ez zuen ezagutu eraikuntza eta bere aitona juxtu-juxtu.

Biandetxeko soroen tartean

- **Angelu soroa**.
- Izarko atarian, **Goiko soroa**.
- **Etxeatzeko soroa** ere bada. Txikia da, garai bateko baratza.

Garai batean, sukaldea egin zen tokian, intxaurrondoa zegoen, handia gainera. Aitona Martin, Lorenzoren semea eta Teodororen aita, beti zegoen obratan pentsatzen, hau egingo nioke, horrelaxe hobeto legoke... Gogoratzen duen lehen obra teilatua altxatu ziotenekoa da.

Zaldibiako panaderoa, Joan Manuel Mendizabal, Mamonean jaioa omen zen. Berak esaten omen zuen maiz:

- Ni hortxe jaiotakoa naiz. Mamonearaino kotxez iristeko modua egiten duzuenean, nik kazuelaka bat bakailao eta bi garrafoi ardo (bat bertakoentzat!) eramango ditut!

Eta baita hitza bete ere! Trapala! Hura izan zen afaria egin zutena! Gero, bidea egiten jarraitu zuten.

Teodoro mutil kozkorra zenean, 15 bat urte, aita Martinek Biandetxekin tratua egin zuen: honek etxea altxatuko zion eta hark baserriko lanetan lagunduko zion. Ordainketarik ez, ordea, eta erabat haserre bukatu zuten. Azkenean Izargo bi harginek eta Arruko Iraolaren artean egin zuten lana.

Eskola

Eskolara 6 urterekin hasiko zen gutxi gorabehera. Bederatzietatik hamabietara eta ordubietatik laueta izaten zen garai hartan. Bazkaltzeko 10 zentimo balio zuen opila erosi ohi zuen eta, izaten zenean, etxetik ekarritako ontza bat txokolate sartzen zitzaion barruan.

Meriendarako orduan iristen zen etxera eta babarrun jan ederra egin ohi zuen orduan. Sesina izaten zenean, hura festa!

Marmitak hartu eta **Eleizegira** joan beharra izaten zuen, ur bila. Ilundutakoan porrupatatak eta esnea afaldu, eta ohera.

Etxean lana bazen, ez ziren eskolara joaten. Neskak maizago joaten ziren, baina mutilak etxean lagundu beharrean izaten ziren. Kozkortu zenean **(11-12 urte) gaueskolara** hasi zen. Kaleko jendea oso bihurria gogoratzen du; maixuaren etxeko kristalak arbiak botaz hausten omen zituzten...; gero egurra jaso behar, baina hura ere barrez lehertzen. Haserrearen haserre, egurra denentzat izaten omen zen azkenean, baina horrek ere ba omen zuen konponbidea mutil azkar haien buruetan: galtza barrua, ipurdi ingurua, txapelaz bete eta, berriro algara bizian hartzen omen zituzten zume estu haren ipurdikoak. Behin, maixua gelatik kanpora atera zen momentuan, lehenengo ilarakoak aulkia di-da batean luma puntaz estali omen zioten. Hura ere egur saioarekin bukatu omen zen, noski. Baserrietakoak ez omen ziren hainbeste ausartzen gaiztakeriak egitean, baina, behin, Zubiondon sagardoa edaten harrapatu zutenekoa gogoratzen du eta aguazila Mamoneara joan omen zen parte ematea; eta aitaren kaskarrekoak gogoratzen dituela dio.

Gerra Zibila

10 urte inguru izango zituen segak alde egin eta izugarrizko **ebakia** egin zionean besoan. Anestesiarik gabe josi zioten zauria.

Gerra hasieran, **Larraitzko kaminoa** egiten hasi ziren, baina gerrak iraun zuen denboran, gelditu egin zuten eta hura bukatu arte ez zioten berriro ekin lanari. Zenbait arau berri gogoratzen ditu ondoren, guriaren gupil zorrotzak zaindu beharra, adibidez...

Jai egunetan, lanik ez zuten egiten, bekatu baitzen. **Saturdin** ematen zuten eguna, pilotan, jo eta ke. Zenbaitetan txori-habi bila ere joan ohi ziren... **Larraitz** zen garai hartan bilkura gune galanta eta soinu eta txistu ugari izaten zen han. Nafarroatik eta guzti etortzen zen jendea Pazko egunean, San Pedrotan, Pentekostesean... Dantzan jo eta su aritzen ziren. **Deposituak** ere oso giro oneko gunea izaten ziren garai haietan. Festa amaitzean, linternaren argiaz etxeratzen omen ziren.

Gerra garaian, berak 10 urte zituen. Aita zinegotzi nazionalista zen eta ia-ia kartzelara joan beharrean izan zen. Libratu omen zen, ordea. Behin **soldadu baten bisita** izan zuten; erdara hutsa hitz egiten zuen eta aitak zipitzik ere ez ulertu.

- Berehala konponduko diagu hau- esan zion aitona Martinek soldaduari – Jobita!!!!

Eta hau esatean, keinu azkar batez leihora hurbildu zen. Susto galanta hartu omen zuen soldaduak eta 10 urteko mutila zen Teodorok, izuaren izuz, aitona apuntatzen ikusi zuen. Horretan geratu zen, hala ere, komeria eta, erdaraz zekien amona etxeratu zenean, kontu potxolok esateko gogoz agertu zen soldadua:

- No habéis visto a esos malditos rojos? – esaten omen zuen.

Ezekkoa esan zioten denari eta eskerrak. Gero jakin zuten **gorria** zela. Hala ere, zori txarrez, ez zen kontua hemen bukatu eta gau ilunean **erreketeak** etorri zitzaizkien ate joka, koadrila bat ganbarako atean eta bestea behean. Hura sustoa!

- Martin! Non dauzkek gordeta gorri madarikatu horiek?- esaten omen zuten. Herriko jende ezaguna zen eta ondo asko omen zekiten Mamonean ez zela gorririk, baina bere indarra erakustera-edo etorriko omen ziren. Ia-ia kartzelara eramanean izan zuten aitona Martin, baina nola edo hala libratu omen zen.

Era berean gogoratzen du **Orendaindik Gaintzako eliza bota** zutenekoa.

Beste batean ere, **atso lodi** batek Mamonean lo egin zuela-eta, larri ibili omen ziren. Hori ez zen harritzekoa; behartsu guztiak omen zuten Mamonean jan eta lo egiteko lekua. Atso lodi hura, ordea, espia zela-eta, atxilotu egin zuten, gaixoa. Ez zen horrela izango, baina berriro errekketeak dantzan Mamonea inguruan!

Bolada batez, mendira joaten zena atxilotzeko ohitura hartu zuten. Batzokietan sartzen zituzten. Jana ez omen zitzaien falta, baina kontrolatu nahia, nonbait! Beldurra nagusi, behintzat. Tarteka, baten bat hila agertzen omen zen...

Ez du goserik gogoratzen; kalean bai, baina baserrietan ez zen goserik pasatzen: babarruna eta ogia ez omen zen sekula falta. Gerra garaian baserri bakoitzean zegoenazienda kontrolatua izaten zuten: ume egiteko zeuden behiak ere bai. Aitona Martinek, ezer esan gabe, aitzurrez akabatu omen zuen 25 erralde zituen txekor bat. Larrua bete haragi jan zuten eta, soberan zena, gazitu. Oso urte ona izan omen zen Mamonean. Bila etorri zirenean ez zen ezer eramateko.

Lanbideak eta gaztaroko bizimodua

13 urterekin eskola kontuak bukatu eta **lanean** hasi zen.

Fabrikako lana oso kaltegarria zela pentsatzen zuten auzoan, petxutik gaixotzeko arrisku galanta zegoela eta... Gero denak joango ziren fabrikara lanera! Horren aurretik, artoa, garoa, garia eta abar ekarri beharra izaten zuten. Horretan urte guztirako lana zegoen. Dirua behar eta sega lana eta laian ere aritzen ziren.

Lehenengo lana Zaldibiako **Zubiondon** izan zuen, zerran. Orain taberna dagoen lekuan aroztegia zegoen eta hantxe. Bigarrena **basoan** egurretan; bi edo hiru negu gogor gogoratzen ditu, horrela. Gero **hargintzan** aritu zen, etxeak egiten.

Itsasondora ere joan zen lan bila meategira.

- Hik ez duk honetarako balio. Ahulegia haiz- esan omen zioten.

San Gregorion **peoi** ibili zen, etxea egiten. **Bizikletan** joaten zen bere **abarka eta guzti**. Egia esan, astoak baino indar gehiago zuen garai hartan! **150 pezetako soldata** kobratzen zuen: 20 duro eta bi bost duroko billete luxe-luxeak jasotzen omen zituen¹. Hura poza! Asteburuan afaritxoa egin, hileko zorrak ordaindu eta kitto!

1947an soldadutzara joan zen. **Bi urte izaten** ziren eta permiso bakarra sei hilabetera ematen zuten. Azkenean, etorri behar zuen unean, gaixotu egin zen: **paludismoa**! “Si no quieres taza, taza y media”, beste hilabete bat pasatu beharra izan omen zuen. 1949an gaude.

1950eko urtarrilaren 22an, CAF lantegian hasi zen lanean. Aurrez kontrarioak ziren, baina... *Rebisioa* pasa eta... *a kurrar!* Zer dakizu egiten? Ezer ez... Tornutara, KM! Etxean lanean akabatzen eta fabrikari, berriz, lo! Hura bizia! Gero kontrola jarri zuenean, orduan komeriak! Etxean lana izaten zenean, lantegirako **baja** hartzen omen zuen. Zenbaitetan garo garaian baja hartu eta euria hasi eta ez atertu: alferrikako tranpa! Garo izpirik jaso gabe, lanera hasi behar.

¹ Maria neskame joan eta 5 duroko bat jasoko zuen gutxi-gorabehera.

Beste senideak igeltsero, arotz, neskame, linternerero eta horrelako lanetan aritu ziren. Mamonean gehienak ziren ehiztari.

Aitona Martin langile aparta zen. Idiak hartu eta **goizeko ordu bata edo ordu biak aldera, Enerio bidean** jartzen zen, garo bila, bertakoa ez baitzen nahikoa izaten. Bera beranduxeago joaten zen aitaren bila, izugarrizko gurdikada hura ekartzearren. Bazkaldu eta lanera. Hurrengo eguneko plana antzekoa izaten zen. Afaria, **patatak eta arrautza gogortua** izaten zen, ogiaz lagundurik eta, ondoren, **esnea**. Zenbaitetan afariaren aurrean **lo seko** aurkitzen zuen bere burua, neka-neka eginik.

Behin, **Pedro morroi Izalera** eraman beharra zegoela eta, fardela eskuan, **bizikletan** abiatu ziren biak. **Elurra** mara-mara, dena zurituri, nola edo hala, Izalen utzi anaia eta Zaldibiara itzuli zen bera.

Soldadutza

Tetuanerainoko bidaia

Teodoro soldadutzara joatea ez zen egunero gertatu ohi zen gauza. **Afrikara** tokatzea zorte txarra zen; non ote zegoen paraje hori? Ezinegona sortzen zuen ezjakintasunak, baina Teodoro ez omen zen desanimatu.

Amaren malkoak atzean utzi eta, aitaren aholkuak belarrietan, **Otsaitzako Jose Antonio eta biak** abiatu ziren oinez maleta eskuan Ordiziarantz.

Donostiarako trena hartu eta bertan egin zuten lo. Hurrengo egunean **Trinitate enparantzian** bildu zituzten, datuak hartu eta joango zirenerako gora beherak jakinarazteko. Eguna horrela pasatu zuten eta gaua ere bai, hurrengo goizean estazioan bildu arte. **“Merkantzias”** batean sartu zituzten, denak pilaturik. Poliki zihoan eta, Ordizian ez, baina **Beasainen geldiuene txiki bat** egiten omen zuen. Bazuten horren berri nonbait eta zain zeukan **osaba Hilario**; aio eta laster arte nahastuz, besakada botila ardo erregalatu zion. Oparia jaso eta trena badoa, txistu eta ke artean.

Lehenengo otordua **Miranda de Ebron** izan zen: **paella**. Teodorok ez du kexarik; aldiz, lagunak ez ziren oso konforme, nazkagarria zegoela-eta. Gose izugarria eta, gustura zeudenak eta ez zeudenak, denek tragatu zuten ditzosozko paella. Iraila zen. Trena traka-traka zihoan, poliki-poliki, eta, zenbaitetan, bukatzen ez ziren **mahasti artean** zeuden. Txandaka jaisten ziren trenetik, **besoa bete mahats** hartu eta trenera igo.

Ganadu merkantzias bat zen eta izugarrizko **kiratsa** zegoen. Lasto gainean lo egiten zuten eta, muturra atera bezain laster, ke beltzak **ijito itxura** harrarazten zien.

Madriren trenez aldatu behar izan zuten. Egunak pasa zituzten bidaian; nekea nagusitzen zihoan eta mahastirik ez zen, jada, ikusten. Paisaia, bai; izugarria iruditu zitzaion inoiz bukatzen ez zen lautada hura.

Manolete hil zeneko herrian afaldu zuten: ura eta Jaungoikoak daki noizko ogia. Itxura beldurgarria zuen zopa hark. Hurrengo goizera arte ez zuten beste janaririk izan.

Algecirasera iristean, barrakoi batzuetan sartu zituzten egunsentia iritsi arte. Orain ere janik ez. Gehienak urduri ziren, hartu behar zuten **barkua** zela-eta. Teodoro, ez. Teodorok asko gozatu zuen atunak edo horrelako itxurako arrain handi haiek ikustean. Lehenengo olatuen balantzan ere, jendea gonbitoka hasi zenean, ez du oroimen txarrik gordetzen.

Ceutan ilara luze batzuetan antolatu zituzten, buruan makina pasatu eta “**pelau**” atera ziren. Denek izan zuten dutxan sartu eta bakoitzari tokatutako arropa jantzi beharra. Teodorori galtzak ez zitzaizkion gerriraino iristen eta trukatu nahiko zizkion norbait bilatu beharrean izan zen. Soinean zeraman jantzia, berriz, han galdu zen (egia esan, 18 hilabete gehiegi ziren gordeta edukitzeko). Geroago bere kaboari ikusi zizkion “**made in Zaldibia**” galtzak.

Ceutan tren negargarri bat hartu zuten, ia iraulian eraman zituena eta, tokatzen zenaren arabera, soldadu mordoa jaisten joan zen. Teodoro **Tetuaneko Compañía Puentes**-era eraman zuten eta lurrean, “konejuak” bezala, instalatu zituzten. Hurrengo goizean berriro duxatzera, **berriro ilea moztu** (geratzen zitzaiona!) eta konpainiatara destinatu zituzten. Afrikan zegoen.

Tetuaneko bizitza

Instrukzioetara, euskaldun gehienek antzera, ondo egokitu zen; **kiroletan** hasi zen eta **bizitza elegantea** eman zuen, “**rebaje**” gehiago izaten baitzen. Gainera, **ordenantza** izendatu zuten, “erdaraz ondo nekielako”- dio berak ironiaz. **Gaztelera xelebre bat** hitz egiten zuela eta, **bere kontura barre egiteko asmoz** izango omen zen ziurrenik.

Kirolen asunto horrekin, **Rincón de la Medina-n hilabete pare**a pasatu zuen. Hogeita hamarren bat lagun joan ziren. Hura izan zen bizia! Jana doble, lanik ez. Legionarioak irabazten omen zuten dena, baina tira. Itzuli zirenean oso harrera ona egin zieten, gainera!

Kabo bat aipatzen du, beraiekin tratatu handia izandakoa. Hauek **ardoa** jartzen zuten; haiek, berriz, **patata tortilla** eta **esnea**. Ohitura sendotzen joan zen eta primeran konpontzen ziren. Halako batean, usadio zaharra zela-eta, **moroen gonbitera joan beharra** omen zegoen, hau da, **tea hartzera**. Beno, egin beharrekoa bada... **Zentinela erosi** eta ez ikusiarena egiten omen zuen honek. Txistu hotsarekin bat, lauzpabost soldaduk alde egiten omen zuen, zentinelak “ezer nabaritu gabe”. Baina halako batean, zerbait arraroa sumatu zuten.

- ¡Cuerpo a tierra!- etzan egin ziren, ia arnasik hartu gabe... Ahal zuten bezala azken momentu arte disimulatu nahian ibili omen ziren.
- ¿Hay novedad?

- ¡No, señor!
- ¿Están todos?
- ¡Sí, señor!
- Los que acaban de entrar ahora mismo, ¡que salgan inmediatamente!

Ez zegoen erremediorik. Aurpegia eman beharra zegoen. Gerrikoaz bizkarreko bana banatu zien eta **kanping denden inguruan gau osoa korrika** ibili beharra izan zuten. Noizean behin, denda artetik atera eta **bizkarreko ederra** banatzen zien.

Erretzen zuten tabakoa “**Elegantes**” zen. Moroak ere gustura hartzen omen zuten zigarro bat. Tierra hartan euskaldunak oso ondo ikusiak zeudela dio.

Lazkao Txiki ere maiz ikusten zuen. Bertsolari txikia (edo handia!) ez zegoen Tetuanen, **Ceutan** baizik. 14 urterekin ezagutuko zuen Teodorok bertsotan eta, Ceutan euskaldun askorik ez zela eta, bisitan Tetuanera etortzen omen zitzaien, parrandak egitera.

Famako **karterista bat** ere bazuten tartean. Behin “kapitain ayudantek” nola moldatzen zen galdetu zion:

- ¿Cómo te las arreglas?
- Es fácil.

Berari ez liokeela kenduko eta... horrela aritu omen ziren berriketan.

- ¡Paisano!² ¡Ven aquí! – Teodoro aurkeztu zitzaionean horrela esan zion- Me falta mi cartera... Creo que ha sido ese jodido Chusmi... Díle que venga.
- Que dice que vayas- esan zion Teodorok karteristari.
- No... si ya sé por qué es! – Nahikoa barre egin zuten denek. Nola lortu zuen kartera harrapatzea poltsiko luze eta aldrebes hartatik? Ia belaunean zeukan eta jabeak ere zailtasunak zituen ateratzeko!

Zigorrak eta horrelakoak

Behin **Codina kapitainak** siesta egiten harrapatu zuen Teodoro. Ez zegoen hori egiterik eta, sartu bezain laster, haserrearen haserre, kapitaina literak lurrera botatzen hasi zen. **Sargento Valerianoengana** lanera joatea izan zen zigorra, eta honek bidali zion lana zubiak egin eta berriro botatzea zen. Esan zion Teodorok kapitainari, koronelari atea irekitzeko bertan egon beharra zeukala, baina kapitainak ez zion entzun nahi izan eta horrela sargento Valerianoengana joan beharra izan zuen nahitaez.

- Me ha mandado a trabajar- esan zion sargentoari.

² Horrela deitzen zion Teodorori

- Pues no, no vas a trabajar. Vas a pasar la tarde- erantzun zion honek “pasar” hori maliziaz ondo markatuz.
- Yo espero que no...

Berehala koronela iritsi zen eta atea ezin ireki, Teodorok baitzuen giltza. Beraingana bidali zuen soldadu bat.

- ¡A que viene a por mí!- Teodorok.
- ¡No jodas!- Valerianok.

Eta horrela izan zen. Lehenbailehen koronelarengana aurkezteko agindua jaso zuen Teodorok eta, sargento Valeriano saldatuz, koronelarengana abiatu zen.

- ¿Qué pasa?- galdetu zion koronelak.
- Pues verá... Tenía costumbre de dormir siesta y capitán Codina me ha pillado y me ha mandado a trabajar con sargento Valeriano y...
- No se preocupe, no pasa nada.

Eta horrela gelditu zen ahaztuta asunto hura.

Sei hilabete pasatu ondoren, **permisoa** izan zuen. Oraindik beste 18 hilabete falta zitzaizkion etxeratzeko.

Permiso horren bezperan, Teodoro guardian zegoen batean, kapitainaren logelaren aurrean zegoen garitan, **pareta pintatuta** azaldu omen zen.

- ¡En seguida, que se presente el cuerpo de guardia!

Joan beharra izan zuen, bada.

- Tú también aquí, eh?
- Me tocaba guardia y aquí estoy.
- No sé quién ha sido, pero ha tenido que ser alguien del cuerpo de guardia. Como no confeséis quién es el culpable, se os cortará el pelo a cero. A todos!

Hori oso gauza latza zen. Tristeia izango zen **Zaldibiara permisoz etortzeko orduan** kuxidade hartan etortzea... Erruduna ijito bat izan zen, baina espabilatu hark ez zuen ezer esan. Hala ere garbi zegoen Teodororen txandakoak ez zirela izan, baina kapitain kaskailuak ez zuen hori onartu nahi.

Ilea moztera joan ziren **Fuentes kapitainarengana** eta, honek arazoa ulertuta, ilara bukaeran kolokatzeko aholkatu zien Teodororen txandakoei, berak kapitain “ayudante”-ari

deitzen zion bitartean. Buru bat “pelao”, beste bat... Teodorori tokatu baino lehen iritsi zen kapitaina eta dena argitu zen. Etxera **ile dotoreaz** etor zitekeen!

Belarrondokoak ugariak izaten zirela dio. Sarjentuek erruz ematen zituzten. Hartutako bat kontatzen du hemen:

Instrukzioa egiten ari ziren. Abiazioa zetorrela bonbardatzera eta... Kuestioa zen **korreajea**³ zintzilik eraman behar zela eta, berandu gogoratu, Teodorok **ohe gainean** utzita zuen.

- ¿De quién es esto?
- ¡Mío, señor!

Segidan, egin zizkion galdera pila haren aurrean, tontoarena egiten saiatsu zen, ez zuela gaztelera ulertzen eta...

- ¿Cómo te llamas?
- Teodoro Irastorza.- erantzun zion, “ez zuela ulertzen” ahaztuz.

Izugarrizko belarrondokoa eman eta formazioan atzera bidali zuen⁴; txiki guztien atzean, “**kriston putrea**”! Lagun onak ere baziren. **Monaguillo** deitzen zioten soldadu batek lagun inportanteak omen zituen (apaiza, kapitain medikua...) eta dena kontatu zion teniente koronelari.

- ¡Pues sí que tiene, oye!- esan zuen masaileko arrastoak aztertuz eta sarjentu esku arina egunetarako prebentziora bidali zuen!

Pasaportea eman zioten azkenean, hau da, permisora joateko aukera. Bidaia ordainduta izaten zen, baina **Malagan** tren hartu behar zutenean, dena beteta iritsi zen. Ez kabitzen eta... leihotik sartu ziren. Ahulenak ezin izan zuten hori egin eta bertan geratu ziren... **Korreo tren**a zen eta oso familia jatorra tokatu zitzaizen ondoan. Urdai gordina eta ardoa jaten, soldaduak bromak zuten inguru guztia.

- ¡Ardoa edanez gero, bromak zegoen!- dio oraindik (ardorik gabe ere bromak zuten ari baita!).

Zaldibiara itzultzen

Lizentziatu zenean, berriz, zorte txarra izan zuen, **paludismoak** gaixotu baitzuen eta **hilabete gehiago egon behar Afrikan**! Eskerrak pasaporteak balio ziola! Ez zegoen erabat

³ Munizioa eramaten da hauetan, bularrean gurutzatuta, gerrian...

⁴ Formazio handienak aurrean doaz eta txikiak atzean. Teodoro atzera bidaltzean, handi bakarra bera zen leku hartan.

sendatuta, baina handik alde egiteko presa zuen. Txasko berri bat izan zuen, zigilu bat falta zela-eta, biletea ez ziotenean eman. Berriro alto komisariorengana joan beharrean izan zen:

- ¡Tú no quieres irte a casa!- esan zion broman “kapitain ayudanteak”.

Ez tokatu arren, sukaldean eman zioten bazkaria eta oso ondo portatu ziren berarekin. **Legionario**⁵ **batekin** egin zuen topo bidaiaren hasieran; **Burgoskoa** zen eta maletarik gabe zihoan. Teodororen aurpegi txarra ikusita, lagunduko ziola esan zion eta horrela egin zuen bidaia osoan. Teodorok oparitarako zekartzan **erloju batzuk** ezkutuan pasatu nahi zituen eta bien artean bokadilo barnean disimulatu zituzten eta aduana pasatzerakoan banatu.

Algecirasen denak kristalak garbitzera bidali zituzten. Teodoro zutik ezin egonik zegoen, baina... legionario honek atera zion aurpegia, gaixo zegoela-eta. Besteak kristalak garbitzen ari ziren bitartean, Teodoro ohean egon omen zen, lasai-lasai deskantsatzen.

- Comida no tengo- legionarioak.
- Yo, si.- Teodorok. Eta erdibana jan zuten dena.

Madril bastante ezagutzen zuen legionarioak eta ederki zaindu zuen Teodoro. Sardina lata izugarria erosi zuen bientzat. Han banatzea tokatzen zitzaien: legionarioak **Expreserako biletea** zeukan eta Teodorok **Correorako**. Expresa berehala ateratzen zen eta Correorako, berriz, itxaron egin behar. Legionarioa **bere biletea aldatzea** joan zen, Teodoro ez bazen Expresen sartzen, bera Correon joango zela-eta. Horrela jarraitu zuten elkarrekin bidaiatzen.

Burgosen **izugarritzko harrera** egin zioten legionarioari.

- Tendré que volver a Africa. Aquí no tengo nada... – esan zuen pentsakor.

Ez du gehiago haren berririk jakin.

Bazetorrela bazekiten nonbait eta **Biandetxeko Joakin** eta **Hojalateriko Lekuona** etorri zitzaizkion bila geltokira, **bizikleta eta guzti**. Eleizegitik gora zihoala, **Mamoneako zakurra** konturatu zen; 18 hilabete ikusi gabe eta lehenengo etxeko saludoa berak eman zion, leporaino saltatuz. **1949** zen. **Hurrengo urtean CAFen sartu zen**.

Saturdiko kaminoa eta beste auzolan batzuk

Larraitzko kaminoa, gerra bukatu eta berehala bukatu zuten (Teodorok umetan hango obratan jolasean ibiltzen zirela dio). Saturdikoa, ordea, askoz ere beranduago izan zen, soldadutzatik itzuli eta ezkondu bitarte horretan (1947-1957). Auzokoak ez ziren ados

⁵ Bere jantzia soinean zeraman

jartzen, baina azkenean hasi ziren eta ilusio handiz joaten ziren lanera. Idiz tiratutako kamioian etortzen zen materiala.

Saturdirainoko izkinara iristean, mendixka baten azpian izugarrizko labe pila azaldu zen. Labe txikiak ziren... Zertarako ote ziren? Behe aldera izugarrizko zuloa zuten, adreiluz eginikoak... Ermita berritzen ari zirela ere, kutxa bat aurkitu zuten, losa bat, dotore-dotore ajustatuta. Paretaren azpian zegoen! Noizkoa ote zen? Ez zuten gauza garbirik atera, baina sakristaua izan zitekeela pentsatu zuten. Oroimen hauek jakiteko irrika pizten dioten oraindik ere.

— Guk hantxe ikasi geninan pilotan!-dio.

Boda

Larraitzen ezkondu ziren. Euria goian eta beheran. 1957ko urriaren 19a zen. Oso bide txarra zegoen eta ezkontzarako arropak Mamoneara iritsi gabe zeuden. Arrebak⁶ zekartzan eta kotxea ezin zen baserrira iritsi. Etxeberrin geratu zen eta bultzaka igo beharra izan zuten autoa; nola edo hala lehortu eta joan ziren Larraitzera. Bazkaria Joakinanean izan zen (ez zegoen besterik garai hartan). Ezkongaiak ordaindu ohi zuten eta jendea autobusez eramane zutela gogoratzen du. Ezkonbidaia Iruñera eta Bilbora egin zuten. 8 egun. Ez dira gehiago inora joan. Egunik ederrenak izan omen ziren, laguntzen dio Kristinak. Mamoneara ezkondu ziren eta bertan 5 urte egon ziren. Tartean lehenengo alaba izan zuten, aita Martin hil zen...

⁶ Joxepa zela uste du

⁷ Mª Pili (Kristinaren lehengusua), Lutxi Irastorza, Mª Jesus Etxeberria eta Simona Irastorza. Aurrean Kristina eta Teodoro. 1957ko urriaren 19an ezkondu ziren Larraitzen.

Mamoneako alaba
zaharrenak. Joxepa
Beasainera ezkondu zen
eta Maria Tolosara.

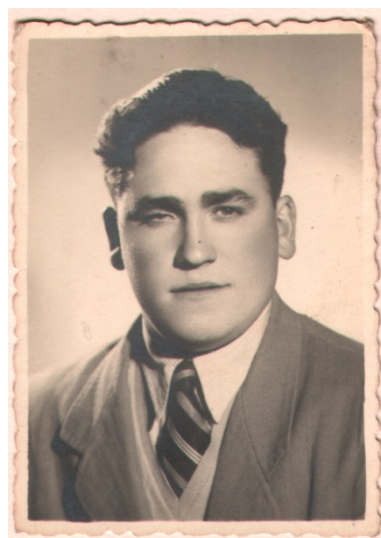
8

Pedro Zaldibiara
ezkondu zen.

9

Joxe Ordiziara ezkondu zen.

10

⁸ Joxepa (Pepi) eta Maria Irastorza. Teodororen arreba zaharrenak ziren.

⁹ Pedro Irastorza, Martin eta Jobitaren 4. semea.

¹⁰ Joxe Irastorza, Martin eta Jobitaren 5. semea.

11

Kruzito Mamonean bizi da.

12

Simona Erreterriara
ezkondu zen

13

Lutxi Gasteizera
ezkondu zen

¹¹ Kruzito Irastorza, Martin eta Jobitaren 6. semea.

¹² Luis Garmendia eta Simona Irastorza, Martin eta Jobitaren 7. umea

¹³ Moisés Berganza eta Lutxi Irastorza, Martin eta Jobitaren 8. umea (alaba gazteena)

Festa giro ederra
ikusten dugu hemen!

14

15

¹⁴ Cuadrilla de aupa: Antonio Gorrotxategi, Joaquín Nazabal, Soinujolea eta Patxi Nazabal zutik. Teodoro Irastorza saskiarekin. Fermin Aierbe, Inazio Beloki eta Miguel Jauregi aurrean.

¹⁵ Kruzito eta Jose segan.

Senideak¹⁶

1. MARIA + Patxi Irazustabarrena

Tolosan. Seme-alabak:

- Mari Jose (Itsaso)
- Marilolo

2. TEODORO + Kristina Etxeberria Elizegi

Hasieran Zaldibian. Gero Abaltzisketan eta Ordizian. Seme-alabak:

- Koro + Carlos Berzosa Martín (Manex)
- Arantxa

3. PEPI (JOXEPA)+ Antonio Matxain

Hasieran Beasainen. Gero Gasteizen eta Donostian. Seme-alabak:

- Mª Angeles + Manu Ibañez (Sandra)
- Javi + Estíbalitz Ruiz de Azúa Fernández de Larrea (Ane, Irantzu, Izaro Daode)

4. PEDRO + Agustina Etxeberria

Zaldibian. Seme-alabak:

- Jose Ignazio
- Bakarne + Jesus Mª Rodríguez Esnaola (Maialen)

5. JOSE + Maritxu Gurrutxaga

Ordizian. Seme-alabak:

- Santos + Eba Elortza Ezioatza
- Ana Isabel + José Luis Pérez Garmendia (Alaitz, Julen)

6. KRUZITO

Zaldibian

7. SIMONA + Luis Garmendia

Erreterian. Seme-alabak:

- Ana
- Josu

8. LUTXI + Moises Berganza

Gasteizen. Seme-alabak:

- Arantxa + Carlos Martín
- Blanca + Jesus Mª Ruiz de Arechabaleta (Maider, Asier, Olatz)
- Begoña + Carlos Cabeza (Arantxa, Jone)
- Amaia + José Mª Baz (Aitor, Imanol)

9. INAZIO

Hasieran Zaldibian. Gero Beasainen.

10. JESUS

Zaldibian.

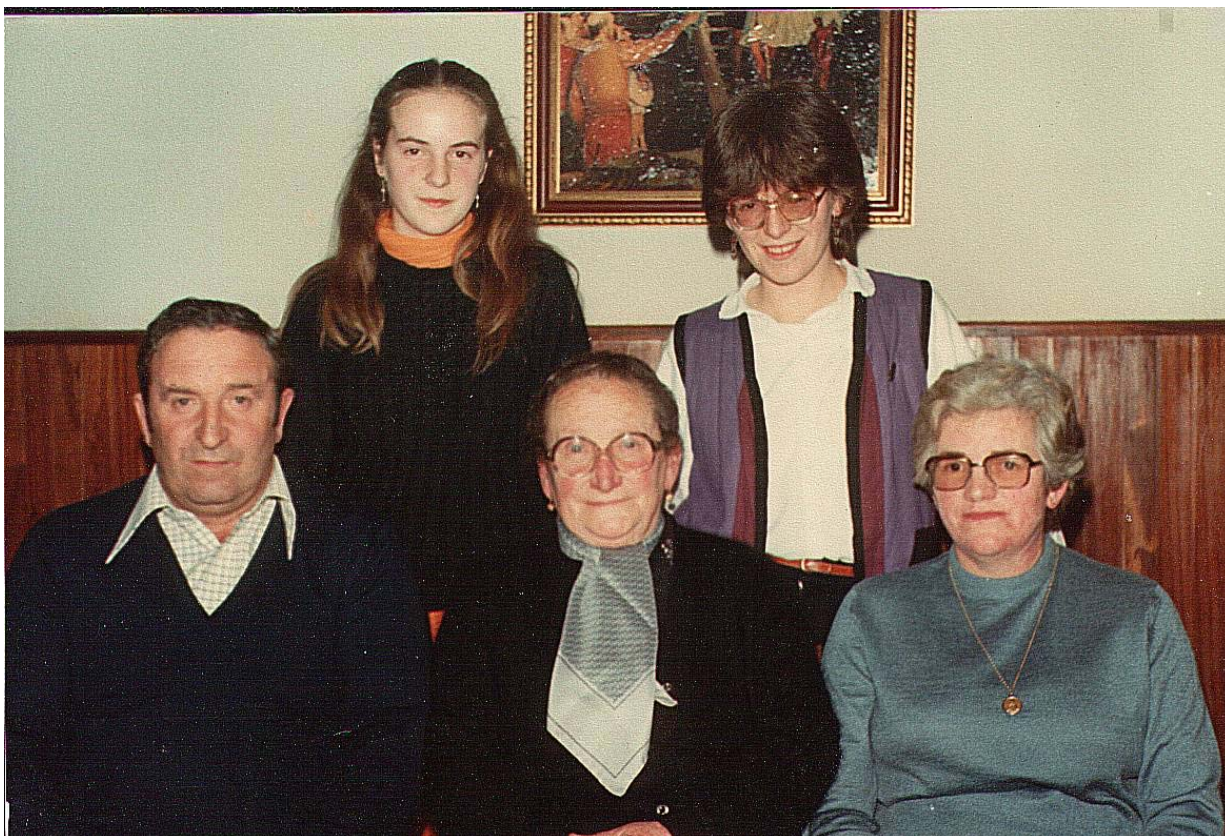

¹⁶ (Ikus IRASTORZA NAZABAL eta IRASTORZA NAZABALEN SEME-ALABAK deritzaien argazkiak)

Lehenengo Irastorzada¹⁷

1982ko otsailaren 14an bildu ginen Olaberrian, amona Jobitaren urtemuga zela-eta. Ondoren ia urtero ospatzeko ohitura hartu genuen, aukera bakarretakoa baikenuen familia osoa elkar ikusteko.

Lehenengo urte hauetan soinu eta guzti izaten genuen eta, bazkaria bukatu ondoren, jo eta ke aritzen ginen dantzan. Egia esateko, gazteenak mugiaraztea zailago izaten zen, baina oso giro alaia zegoen mahai inguruetan ere.

18

¹⁷ (Ikus **IRASTORZADAK** deritzaien argazkiak)

¹⁸ Atzean zutik: Arantxa eta Koro Irastorza Etxeberria

Aurrean eserita: Teodoro Irastorza Nazabal, Jobita Nazabal Amundarain eta Cristina Etxeberria Elizegi
1982-II-14, Olaberrian

19

Amona Jobita bere ilobekin. Ez daude denak, baina urtea joan urtea etorri denok saiatu ginen ohitura manten zedin.

Amonaren ahizpa zen **Mariana** ere gustura etortzen zen festara.

Amonari opariren bat egin ohi zitzaion, bere urtemuga baitzen bazkarira deitzeko aitzakia. Hala ere, esan beharra dago bazkaria ez zela beti urtemugaren data horietan egingo, jende gehiena bilduko zenean baizik. Oporrak, azterketak... gauza askori ekidin behar zitzaion.

¹⁹ Atzean eta zutik: Mari Lolo, Koro, Jabier, Ana, Mª Jose, Ana Isabel, Santos (atzean), Arantxa, Amaia? (aurrean), Arantxa, Blanca eta Bego? (aurrean)

Eserita: amona Jobita eta bere ahizpa Mariana

Lurrean: Bakarne, Itsaso, Josu eta Jose Ignazio

1982-II-14, Olaberrian

20

Hemen dauzkagu **Teodoro eta senideak**, beraien ezkonkideekin **amona Jobita eta izeba Mariana** inguratuz.

²⁰ Atzean: Maritxu, **Jose**, Agustina, **Teodoro, Maria, Pedro**, Kristina, **Kruzito**, Antonio eta **Jesus**
 Eserita: Mariana, **amona Jobita, Simona**, Patxi, Luis eta **Ignazio**
 Aurrean: **Pepi, Lutxi** eta Moises
 1982-II-14, Olaberrian

Garaiko gertakariak

1885	Alfonso XII.a hil. Semea ez da oraindik jaio. Mª Kristina erregeorde Espainiak Kuba galdu Asmakizunak: Gasolinazko motorra duen automobila, X izpiak, aeroplanoa
1900	Lehenengo hegaldia aireko ontzian, Zeppelinek eginda Alfonso XIII.a adinez nagusi (1902)
1910	Marokon gerra hasi.I. Mundu-Gerra (1914). 8 milioi hil, 19 milioi zauritu Lehenengo ikastolak. Donostia-Hendaia burdinbidearen irekiera Errusiako Iraultza (1917) Asmakizunak: Bitaminak
1920	Primo de Riveraren estatu kolpea Lenin orain dela gutxi hil da (1924) eta Staline hartu du boterea New Yorkeko Burtsaren crasha (1929) Asmakizunak: Penizilina, lehenengo telebista
1930	Hitler indarra hartzen ari da. Mussolini ere bai Gerra Zibila Espainian (1936-1939). Francoren diktadura II. Mundu-Gerra eta juduen holokaustoa (1939-1945) Bonba atomikoa Hiroshima eta Nagasakin (1945) Mao Gandhi erail Asmakizunak: Helikopteroa, mikroondasa
1950	Greba izugarriak Bartzelonan eta Euskal Herrian (1951) Errazionamendu kartilak kendu (1952) Stalin hil (1953) ETA sortu (1959) Asmakizunak: Koloretako telebista, fregona
1960	Berlineko hesia eraiki (1961) Salbuespen egoera Bizkaian (1967) Asmakizunak: Bihotz transplantea
1970	Carrero Blanco erail Franco hil (1975eko azaroaren 20). Joan Karlos I.a agintean Mao hil (1976) Asmakizunak: Poltxikoko kalkulagailu elektronikoa, fibra optikoa, CDa
1980	Tejeroren estatu kolpea (1981) Istripuan Txernobileko zentral nuklear sobietarrean (1986) Manex jaio!!! (1987)
1990	Guggenheim inaguratu

Gurasoak

2. MARTIN IRASTORZA ARRUEBARRENA²¹

Jaio zen data: **1900-X-10**, goizeko 7:00etan

Jaio zen lekua: **Zaldibia, Mamonea baserrian**

Hil zen data: **1962-XII-26**, 62 urte zituela

Hil zen lekua: **Zaldibia**

Aita: **Lorenzo Irastorza Garmendia** (40 urte zituen Martin jaio zenean)

Ama: **Mª Josefa Arruebarrena Agirre** (44 urte zituen Martin jaio zenean)

Ezkondu zen data: **1925-V-28**, 24 urte zituela

Emaztea: **Jobita Nazabal Amundarain**

Seme-alabak: **Maria, Teodoro, Pepi, Pedro, Jose, Kruzito, Simona, Lutxi, Inazio eta Jesus**
(26 urte zituen Teodoro jaio zenean) (Oso erretzailea omen zen)

3. JOBITA NAZABAL AMUNDARAIN

Jaio zen data: **1907-II-15**, arratsaldeko 18:00etan

Jaio zen lekua: **Zaldibia, Zelai Eder baserrian**

Hil zen data: **1997-IV-14**, 90 urte zituela

Hil zen lekua: **Zaldibia**

Aita: **Jose Migel Nazabal Mendizabal** (29 urte zituen Jobita jaio zenean)

Ama: **Mª Bautista Amundarain Arin** (23 urte zituen Jobita jaio zenean)

Ezkondu zen data: **1925-V-28**, 18 urte zituela

Senarra: **Martin Irastorza Arruebarrena**

Seme-alabak: **Maria, Teodoro, Pepi, Pedro, Jose, Kruzito, Simona, Lutxi, Inazio eta Jesus**
(19 urte zituen Teodoro jaio zenean)

1. **Maria:** 1925-VI-25
2. **Teodoro:** 1926-IX-9
3. **Josepa:** 1928-X-7
4. **Pedro:** 1930-X-22
5. **Jose:** 1933-IV-14
6. **Kruzito:** 1935-V-3
7. **Simona:** 1937-IV-5
8. **Lutxi:** 1939-V-5
9. **Inazio:** 1941-V-29
10. **Jesus:** 1943-XII-25

²¹ (Ikus **IRASTORZA NAZABAL**en argazkiak)

22

Martin Irastorza eta **Jobita Nazabal** gazte ezkondu ziren, 24 eta 18 urte zituztenean. Ezteiak Zaldibian izan ziren 1925eko maiatzean. **Mamonea** baserrian hamar seme-alaba izan zituzten eta nekazaritza lanetatik bizi ziren.

1957an **Teodoro**, seme zaharrena, bertara ezkondu zen **Kristinarekin** eta Mamonean bizi ziren handik bi urtera alaba zaharrena, **Koro**, jaio zenean. Oraindik aitona-amonak bizirik zirauten, ez denbora askoz, ordea, 1962an hil baitzen **Martin**.

Jobitak, berriz, beste 35 urte gehiago bizi zituen. Hamar seme-alaben amak bizi osasuntsua gozatu zuen gehienetan, aldaka hautsi eta horrelako gora beherak izan bazituen ere.²³

Martin **Lorenzo Irastorza Garmendia** eta **Mª Josefa Arruebarrenaren** semea zen. Senideak hurrengoak ziren:

- **Martin** (Mamoneara)
- Josefa Joakina (Elizegira)
- **Agustina** (Albisura)
- **Maria** (Agerrera)
- **Dolores** (Mirandara)
- **Simona** (Nazabalera)

Jobita **Jose Migel Nazabal Mendizabal** eta **Mª Bautista Amundarain Arinen** alaba zen. Senideak hurrengoak ziren:

- **Jobita** (Mamoneara) (1907-II-15)

²² Jobita Nazabal eta Martin Irastorza bere seme-alaba gazteenekin: Jesus, Lutxi, Simona eta Inazio. Ia 20 urteko diferentzia bazen senide zaharrena eta gazteenaren artean. 1945 inguruko argazkia dugu hau, II. Mundu-Gerra bukatzeaz dago eta Espainiako Gerra Zibila apenas 6 urte bukatu zela. Franco dago agintari

²³ (Ikus **IRASTORZA NAZABALen argazkiak**)

- **Eulogio** (1909-I-21)
- **Jose Antonio** (gerran hil zen) (1912-XII-)
- **Hilario** (1918-X-7) Bertso zalea
- Mariana (moja)
- **Leandra** Ormaiztegira ezkondu zen
- Lutxi
- **Juli** (Jobitak 29 urte zituen hau jaio zenean. Donostiara ezkondu zen.)

San Migel, 1946-XI-15

Aralarko Adiskideek **Igaratzako kapera** inauguratu zuten. Lehenengo urtean igandero eta jai egunero meza emateko Tolosako apaiz desberdinekin moldatu ziren eta gero Lazkaoko Aita Beneditarrekin. Meza bakoitzeko 50 pta ordaintzea erabaki zuten, apaizarentzat lan handia suposatzen baitzuen: aurretik Lizarraustiraino joan eta janaria eramane behar zuten; etxera itzultzerako oso berandu izango zen... Diru honi artzainek eta mendizaleek emandakoa gehitu behar zitzaion (60-80 pta bildu ohi zen gutxi gorabehera).

Aldarearen gainean Arantzazuko Ama Birjinaren irudia jarri zuten, eskuinean San Bernardo Menton, mendizaleen zaindaiarena, eta ezkerrean San Migelena.

Alberto Begiristain, Lazkaoko beneditarren aita priorea, arduratu zen. Inaugurazioa berezia izan zen: lehenengo meza zen hartan, **elurra** hasi zen; hori bitxia zen, **maiatzaren lehenengo igandea** baitzen! Apaizak eta laguntzailea izan ezik beste guztiak kanpoan egon ziren, ikusten ari zirena ezin sinetsirik. Meza 12:00etan zen, goizean goiz atera eta, garai hartako legeak agintzen zuen bezala, **4 orduko bidea baraurik** egin behar izan zuten.

Gaur egungo artzainek garraio mekanizatuaren jabe dira; lehengoak, berriz, oinez edo kabaileriaz egin behar izaten zuten bide guztia. Komunikazio zailtasun honek **sei hilabeteko bakardadean** murgiltzen zituen artzainak. Elkarrekin biltzeko ere ez zuten okasio handirik izaten, ardi mozketa izan ezean. Meza entzutea izaten zen igandeko lehenbiziko betebeharra kristau familia gehienetan eta orduko artzain eta nekazariak oso nekez utziko zioten lan horri ordubete eta biko bidea egin beharrean izan arren. Mendiko 6 hilabete horietan, berriz, **Korpus egunean bakarrik joaten ziren mezetara, San Migeleko elizara**, hain zuzen.

Aita Alberto **ia 40 urtez** ibili zen Igaratzako joan-etorrian. Laurogeiren bat urte izango zituen Igaratzako apaiz lanari utzi zionean.

Ezkiotarrak (Errepublika garaian)

1931ko apirilaren 14a zen, Alfonso XIII.a erori eta II. Errepublika aldarrikatu zutenean kokatzen da historia hau.

Ekainaren 29 eta 30ean **amabirjina ikusi** zutela aitortu zuten ume batzuek Ezkion. Urte guztian jarraitu zuten horretan eta **milioi bat pertsona** gutxi gorabehera erakarri omen zuen albisteak. Uztailaren 12, 16 eta 18an 50.000 mila pertsona inguratu zen Ezkiora, mirariaren zain. Abuztuaren 13an **Gorteetan denuntziatu** zuten, baina hala ere pertsonaia ospetsu ugari inguratu omen zen, jendetza izugarriren artean.

Abenduaren 27an, gotzainak **Ezkioko gertakizunetan parte hartzea debekatu zien apaizei**.

1934an Mujika gotzainak naturaz gaindiko izaera ukatu egin zuen eta, igarleek Ezkiora ez hurbiltzeko agintzeaz gain, hainbat liburu ere debekatu zituen, **kultua klandestinitatera** pasatuz.

1936an gerra zibila hasi zen, baina Francok eman zion trataera ez zen bestelakoa izan eta bertaratzen ziren sinesleak **jazarriak** izan ziren.

Krisi politiko eta erlijiosoan murgildurik, **amabirjinaren hitzak** errepikatzen zituen Ormaiztegiko andere zaharrenak edo Ataungo 24 urteko arotzak: “*Errosarioa erreza ezazue egunero*”.

Eta horrela hasi zen. Hasieran ehunka ziren, milaka gero, ondoren... Gehienak gipuzkoarrak ziren, goierritarak, baina Nafarroa, Gaztela, Catalunya eta Iparraldetik ere etortzen ziren.

1932 eta 1936 urteren artean jende gutxixeago ibili zen. Zenbaitetan igarlea eta bere familia bakarrik etortzen ziren, baina Bilbo, Donostia, Iruñea, Astigarraga, Legazpi, Legorreta, Ordizia, Ormaiztegi, Pasaia, Urnieta, Zaldibia eta Zegaman, behintzat, ezkutuko bilerak egiten jarraitzen zuten. **Zaldibiako jende dexente** lanak lehenbailehen bukatzen saiatzen zen, ondoren **gaueko errosarioa errezatzer**a Ezkiora joan ahal izateko.

Zaldibian bi neskata izan ziren lehenengo igarle. Bata neskame zegoen eta, sinetsi ez ziotenez, alde egin beharrean izan zen. Bestea, Ines, Ordizian zebilen lanean eta moja sartu zen.

1933an, **Kandida Zunzunegi**, baserritar baten 34 urteko emaztea, **bisioak** izaten hasi zen, hasieran Ezkion eta gero beste leku batzuetan ere bai, Ordiziako denda batean, bere baserrian...

Zaldibitar sinestiek arerio gogorra aurkitu zuten. **Martin Elorza**, Mateo Mujika, Gasteizko gotzainaren lehengusu zen eta "a pecho" hartu zuen kontu hura. Gizon zorrotza zen. Hitler miresten zuen eta honen argazkia zuen bere bulegoan zintzilik; haren ideia arrazistak gogoz defendatzen zituen, Pio XI.aren gaitzespenak iritzia aldarazi eta, argazkia puskatuz, oker egon zela adierazi zuen arte.

Bere buruarekin hain zorrotza zena, halakoxea zen eliztarrekin ere, eta nekatu gabe aritu ohi zen Ezkioren aurka.

Zaldibitar sinestiek, ordea, erabateko burugogorrak ziren. Gobernadoreak 1932an eta gotzainak 1933an igarlek Ezkiora hurbiltzea debekatu zutenean ere ez zuten etsi eta Kandidari lagundu zioten, oinez, lau edo bosteko taldetan, guardien bistatik sagastietan ezkutatuz.

Jendeak barre egin eta txistuka hartzen omen zituen askotan eta, hori guztia gutxi bazen, Elorza jaunak **Ezkiora joaten zenari komuniorik ez ziola emango** esan zuen eta, iloba eta 4 edo 5 seminarista bidali zituen joaten zirenen izenak hartzeko.

Komunioa hartzeko xedez apaizarengana inguratzen zirenean, honek ukatu egiten zien.

- Vas a ir a Ezkio? Delante de Cristo te digo.
- Sí. Yo voy a Ezkio a rezar.
- Pues, no te doy comunión.
- Pues alguien me dará.

Hamabi urtez, dozenaren bat pertsona baziren Zaldibian komunioa hartu ezinik. Koadrila bat, behintzat, **atxilotu** zuten 1935eko urtarrilean. Multa txikiak ezarri zizkieten, 50 pezetakoak, baina zaldibitarrek ea ordaintzea komeni zen amabirjinari galdetu eta ezezkoa jaso omen zuten. Udaletxeak ordaindu omen zuen azkenean.

Gerra zibilaren garaian, Martin Elorzak beste taldetxo bat atxilotarazi omen zuen. **Kandida eta bere kideak Zumarraga, Bergara** eta, azkenean, **Ondarretara** eraman omen zituzten preso.

“En plena visión dicen que Cándida pesaba tanto que los guardias no podían moverla hasta que recuperó el sentido”²⁴

Egia esan, **politikak ere bazuen zer esanik**. Jendea karlista edo nazionalista zen, baina zein baino zein elizkoiago. Karlistak haserre zeuden bisionarioekin, udaletxeko bileretan altxatu eta Amabirjinak zerbait egiteko esan ziela adierazten baitzuten behin eta berriro. Honegatik frankistengana entregatu zituzten, separatistak zirelako salaketaz.

5 emakume eta 6 gizonezko ziren, 30-60 urte bitartekoak, Kandida eta bere senarra, Ordiziako senar-emazte batzuk...

Haietatik bederatzi berehala libratu zituzten, **jabetzak konfiskatu** ondoren. Orokorrean 3 eta 16 hilabetetan egon ziren **preso**, jabetzarik ez zutenak batez ere. Askatu zituztenean, juezak berak ere ez zeukan garbi zein egon behar zuen kartzelan, zeudenak ala denuntzia jarri zutenak.

Zaldibian zatiketak bizirik zirauen 1940.eko hamarkadan. Zerutik zetorkien agindua eta apaiza bera ere isilarazten zuten, bere onetik ateraraziz. Komunioa Zaldibian ezin zutenez hartu, **Ordiziara** joaten ziren. Hemen ere bazen kide ugari. **Joana Usabiagaren denda atzean zegoen koartoa**n egin ohi zituzten bilerak asteazkenero, 1933tik 20 urte inguru, Donostia eta Oñatiko jendea bilduz. **Iluntzeko 9etatik goizeko 6ak arte**, askok **gau osoan belaunikaturik errezatzen** zuen...

²⁴ CHRISTIAN, J., W. A., *Las visiones de Ezkioga. La II República y el Reino de Cristo*, Ariel, Barcelona, 1997.

Botika Zaharra

Hau ez dagokio Zaldibiari zuzen-zuzen, Ordiziari baizik. Ondoren datozen arbasoen garaikoa delako aipatu nahi dut hemen: **Ordiziako Jauregi farmazia**, **Botika Zarra**, historia handiko farmazia da. Sorrerako daturik ez dago, baina 1854ko maiatzaren 24ko data duen erabaki bat bada Ordiziako udaletxean. Garai batean oso herri gutxitan izaten ziren farmaziak. Ordiziako hau 1874-1898 bitartean inguruko bakarra zen eta, Ataun eta Beasaingo biztanleak ezezik, gainerako guztiak ere hornitzen zituen.

Jose Antonio Jauregi Ormazabal ordiziarrek, gaur egun Jauregi farmazia daukatenen herenaitonak, sortu zuen Jauregitarren farmazia. Abaria etxean alokairuan bizi omen zen. Honen semeak, **Anselmo Jauregi Lasak**, orube bat erosi eta hantxe kokatu zuen farmazia. Gaitasun handia omen zuen Anselmok ogibide honetan. Bere espezialitatea, **oinetakoentzako betuna** zen. Botikaren sotanoan egiten zuen. Gipuzkoan eta Gipuzkoatik kanpo ere, oso ospetsua zen Anselmoren betuna. **Guardia Zibilak** oinetako garbiak erabiltzera behartuak zirenez, **bezero onak** izan omen zituen. Aragoiko erakusketa batean, 1868an, **saritu** egin zuten betuna.

1908an hil zen Anselmo, Ordiziako alkate zelarik une hartan. Bi semeek jarraitu zuten farmaziarekin, **Jose** eta **Domingo Jauregi Gorostidik**, hauek ere botikariak. Oso ezagunak ziren botika barruan egiten zituzten **solasaldi edo tertuliak**. Bitxikeria ugari izaten zen, 1916koa, **Juan Ramon Munduate** (erlojugilea), **Jose Migel Barandiaran** (antropologoa) eta **Domingo Jauregi** farmazeutikoaren artekoa ekarriko dugu gogora. Mendian **galenazko irrati** bat egitea erabaki zuten. Botikaren kanpoaldean **antena** handi bat jarri eta I. Mundu-Gerrako albisteak jasotzen zituzten, Paris eta Londresetik. Entzundako albisteei buruzko solasaldiak egiten zituzten egunero eta herritarrek ere informatzen zituzten, **botikaren kanpoaldean kartelak** jarritz. Bi hilabetera **poliziak** irrati honen berri izan zuen eta **espiak zirelakoan atxilotzera** joan ziren. Irratia ikusitakoan, horrelako aparatuarekin atzerriko ahotsak entzun zitezkeenik ezin sinetsirik gelditu ziren. **Aparatua kendu eta gerrako albisteak entzun eta zabaltzea debekatu zieten**.

Beste bitxikeria bat: baserritar bat tertulian sartu eta **maitemintzeko hautsak emateko** esan zion, bazekiela egiten zituela eta. Jose Domingok, **txantxetan** eman zion errezeta: **aspirinaren eta azukrearen arteko nahasketa**. Hilabete barru itzuli omen zen baserritarra, **oso ondo joan zitzaioela** eta dosi bakar batekin nahikoa izan zuela esanez.

Garaiko gertakariak

1850	II. Karlistada
1860	Isabel II.a (1868) Gizonezkoen boto eskubidea Suezko Ubidearen irekiera Asmakizunak: Ametralladora, papera (egur pastarekin egina), dinamita
1870	Amadeo I.a errege. Amadeo I.a I. Errepublika (1873-1874) III. Karlistada (1872-1876) Alfonso XII.a (1874) Asmakizunak: Telefonoa, gramofonoa, mikrofonoa, estilografika
1890	Alfonso XII.a hil. Semea ez da oraindik jaio. M ^a Cristina erregeorde Espainiak Kuba galdu Asmakizunak: Gasolinazko motorra duen automobila, X izpiak, aeroplanoa
1900	Lehenengo hegaldia aireko ontzian, Zeppelinek eginda. Alfonso XIII.a adinez nagusi (1902) Marokon gerra hasi (1912). I. Mundu-Gerra (1914): 8 milioi hil, 19 milioi zauritu Lehenengo ikastolak. Donostia-Hendaia burdinbidearen irekiera Errusiako Iraultza (1917) Asmakizunak: Bitaminak
1920	Primo de Riveraren estatu kolpea Faxistak Europan nagusitzen...

Aitona-amonak

4. LORENZO IRASTORZA GARMENDIA

Jaio zen: **Zaldibia. Muerza** baserrian jaioa (ustez!) eta gero **Mamoneara** etorria. **1860-X-30**

Hil zen: **1938** inguruan

Aita: **Juan Bautista Irastorza Erauskin** (34 urte zituen Lorenzo jaio zenean)

Ama: **Josefa Joakina Garmendia Imaz** (33 urte zituen Lorenzo jaio zenean)

Ezkondutik zen: **Zaldibia, 1885-XII-22, 25** urte zituela

Emaztea: **Mª Josefa Arruebarrena Agirre**

Seme-alabak: **Martin** (Mamonean geratu zen), **Josefa Joakina** (Elizegira), **Agustina** (Albisura), **Maria** (Agererra), **Dolores** (Mirandara) eta **Simona** (Nazabalera) (19 urte zituen Teodoro jaio zenean) (40 urte zituen Martin jaio zenean)²⁵

5. Mª JOSEFA ARRUEBARRENA AGIRRE

Jaio zen: **Zaldibia, 1856-III-30**

Hil zen: **1926-27** inguruan

Aita: **Francisco Ignazio Arruebarrena Eleizegi** (45 urte zituen Mª Josefa jaio zenean)

Ama: **Josefa Agirre Mujika** (40 urte zituen Mª Josefa jaio zenean)

Ezkondutik zen: **Zaldibia, 1885-XII-22, 28** urte zituela (Jose Erauskinen alarguntsa zen)

Senarra: **Lorenzo Irastorza Garmendia**

Seme-alabak: **Martin** (Mamoneara), **Josefa Joakina** (Elizegira), **Agustina** (Albisura), **Maria** (Agererra), **Dolores** (Mirandara) eta **Simona** (Nazabalera) (44 urte zituen Martin jaio zenean)

6. JOSE MIGEL NAZABAL MENDIZABAL

Jaio zen: **Zaldibia, Zelai Eder** baserrian, **1878-VI-30**

Hil zen: **1931** inguruan

Aita: **Pedro Jose Nazabal Maiz** (39 urte zituen Jose Migel jaio zenean)

Ama: **Mª Ignacia Antonia Mendizabal Aldasoro** (38 urte zituen Jose Migel jaio zenean)

Ezkondutik zen: **Zaldibia, 1906-II-20, 27** urte zituela

Emaztea: **Mª Bautista Amundarain Arin**

Seme-alabak: **Jobita** (Mamoneara), **Mariana** (moja), **Eulogio, José Antonio** (gerran hil zen), **Leandra, Hilario, Lutxi** eta **Juli** (Jobitak 29 urte zituen hau jaio zenean)²⁶

7. Mª BAUTISTA AMUNDARAIN ARIN

Jaio zen: **Lazkao, 1884-III-20**

Hil zen: **1936** inguruan

Aita: **Juan Manuel Amundarain Leunda** (28 urte zituen Mª Bautista jaio zenean)

Ama: **Josefa Ignacia Arin Agirre** (22 urte zituen Mª Bautista jaio zenean)

Ezkondutik zen: **Zaldibia, 1906-II-20, 22** urte zituela

Senarra: **Jose Migel Nazabal Mendizabal**

Seme-alabak: **Jobita** (Mamoneara), **Mariana** (moja), **Eulogio, José Antonio** (gerran hil zen), **Leandra, Hilario, Lutxi** eta **Juli** (Jobitak 23 urte zituztenean jaio zen hau)

²⁵ (Ikus **MARTIN**en familiaren argazkiak)

²⁶ (Ikus **JOBITA**ren argazkiak)

Jose Migel Nazabal Mendizabal eta Mª Bautista Amundarain Arinen seme-alabak hurrengoak izan ziren. ²⁷

- **Eulogio** (1909-I-21)
- **Jose Antonio** (*gerran hil zen*) (1912-XII-)
- **Hilario** (1918-X-7) Bertso zalea
- **Jobita** (*Mamoneara*) (1907-II-15)
- Mariana (*moja*)
- **Leandra** Ormaiztegira ezkondu zen
- Lutxi
- **Juli** (Jobitak 29 urte zituen hau jaio zenean. Donostiara ezkondu zen.)

Jose Migel etxean gelditu zen semea izan zen, hau da Zelarren (Zelai Eder). Gizon plantoxoa omen zen, dotorea eta bere burua ondo azaltzen zekiena.

Bere senideak hurrengoak izan ziren:

- **Jose Migel:** Jobita Nazabal Amundarainen aita. Etxean gelditu zena, Zelarren.
- **Jose Francisco:** Ordiziara ezkondu zen eta Limoneri negozio famatua muntatu zuen. Issac-en aita zen. Gero honek negozioari jarraituko zion.
- **Jose Ignazio (Joxixio):** Maiorazkoa izatea tokatzen zitzaion. José Migelek, ordea, Zaldibiako sekretarioaren gestioaren bidez, Santa Agedako bideak egin omen zizkion. Han hil omen zen. Gorputzez indartsua omen zen, baina ez omen zen oso kabala.
- **Mateo:** anaiarik gazteena. Ameriketara joan zen eta oso zahartua hil zen. Isaac-en arrebari utzi omen zizkion Ameriketako ondasunak.
- **Dolores:** Zaldibiara ezkondu zen. Gerora, bere alaba Romana Elizegirekin ezkonduko zen (Ordizian sendagile zen Don Juan eta Pepito praktikantearen anaia).²⁸

²⁷ (Ikus **JOBITA**ren argazkiak)

²⁸ (Ikus **JOBITA**ren argazkiak)

Garaiko gertakariak

1810	Asmakizunak: Bizikleta
1820	Inkiszioa Isabel II.a jaio (1826) Asmakizunak: Porlana, poxpoloak, idazteko makina, josteko makina
1830	Fernando VII.a hil. Mª Kristina bere alargunaren erregeordetza I. Gerra Karlista (1833-1840) Mendizabalen desamortizazioa (1836) Asmakizunak: Segadora, tranbia elektrikoa, errebolberrera, telegrafoa, fotografia
1850	II. Karlistada
1860	Isabel II.a (1868) Gizonezkoen boto eskubidea Suezko Ubidearen irekiera Asmakizunak: Ametralladora, papera (egur pastarekin egina), dinamita
1870	Amadeo I.a errege. Amadeo I.a I. Errepublika (1873-1874) III. Karlistada (1872-1876) Alfonso XII.a (1874) Asmakizunak: Telefonoa, gramofonoa, mikrofonoa, estilografika
1890	Alfonso XII.a hil Espainiak Kuba galdu Asmakizunak: Gasolinazko motorra duen automobila, X izpiak, aeroplanoa
1910	Alfonso XIII.a Marokon gerra hasi (1912) Lehenengo ikastolak I. Mundu-Gerra (1914) Donostia-Hendaia burdinbidearen irekiera Errusiako Iraultza (1917) Asmakizunak: Bitaminak

BERRAITONA-BERRAMONAK

8. JUAN BAUTISTA IRASTORZA ERAUSKIN Jaio zen: Zaldibia, (Berdilari) 1826-XII-23 Hil zen: Zaldibia, 1899-III-3 (73 urte, apoplejia) Aita: (Jose Bartolome)?? Irastorza Arruebarrena (47 urte zituen Juan Bautista jaio zenean) Ama: Josefa Ignacia Erauskin Urretabizkaia (36 urte zituen Juan Bautista jaio zenean) Ezkondutza zen: 1856-VIII-10, 30 urte zituela Emaztea: Josefa Joakina Garmendia Imaz Seme-alabak: Lorenzo (aitona), ? (Berdilaira), Martin (Zubiondora, aita Martinen padrinoa) (34 urte zituen Lorenzo jaio zenean)	12. PEDRO JOSE NAZABAL MAIZ Jaio zen: Zaldibia, 1839-IX-11 Hil zen: ? Aita: Jose Francisco Nazabal Garmendia (43 urte zituen Pedro Jose jaio zenean) Ama: Josefa Ignacia Maiz Ibarguren (20 urte zituen Pedro Jose jaio zenean) Ezkondutza zen: 1870-XI-2, 31 urte zituela Emaztea: Mª Ignacia Mendizabal Aldasoro Seme-alabak: Jose Migel (aitona), Mateo (Ameriketara joan zen), José Francisco, José Ignacio, Dolores (39 urte zituen Jose Migel jaio zenean)
9. JOSEFA JOAKINA GARMENDIA IMAZ Jaio zen: Zaldibia, 1827-VII-9 Hil zen: Ez dut Zaldibian aurkitu Aita: Jose Manuel Garmendia Mendizabal (37 urte zituen Josefa Joakina jaio zenean) Ama: Mikaela Imaz Unzeta (? urte zituen Josefa Joakina jaio zenean) Ezkondutza zen: 1856-VIII-10, 29 urte zituela Senarra: Juan Bautista Irastorza Erauskin Seme-alabak: Lorenzo (aitona), ? (Berdilaira), Martin (Zubiondora, aita Martinen padrinoa) (33 urte zituen Lorenzo jaio zenean)	13. Mª IGNACIA MENDIZABAL ALDASORO Jaio zen: Zaldibia, 1840-IX-11 Hil zen: ? Aita: Jose Mª Mendizabal Arruebarrena (34 urte zituen Mª Ignacia jaio zenean) Ama: Josefa Aldasoro Armendariz (36 urte zituen Mª Ignacia jaio zenean) Ezkondutza zen: 1870-XI-2, 30 urte zituela Senarra: Pedro Jose Nazabal Seme-alabak: Jose Migel (aitona), Mateo (Ameriketara joan zen), José Francisco, José Ignacio, Dolores (39 urte zituen Jose Migel jaio zenean)
10. FRANCISCO IGNACIO ARRUEBARRENA ELEICEGI Jaio zen: Zaldibia, 1811-XII-12 Hil zen: antes de 1900 Aita: Juan Lorenzo Arruebarrena Jauregi (41 urte zituen Francisco Ignacio jaio zenean) Ama: Mª Martina de Eleicegi Jauregi (33 urte zituen Francisco Ignacio jaio zenean) Ezkondutza zen: < 1856-III-30 urte zituela Emaztea: Josefa Agirre Mujika? (45 urte zituen Mª Josefa jaio zenean)	14. JUAN MANUEL AMUNDARAIN LEUNDA Jaio zen: Lazkao, 1856-I-24 Hil zen: ? Aita: Prudencio Amundarain Etxeberria (? urte zituen Juan Manuel jaio zenean) Ama: Mª Bautista Leunda Arteaga (? urte zituen Juan Manuel jaio zenean) Ezkondutza zen: < 1884-III-20 urte zituela Emaztea: Josefa Ignacia Arin Agirre (28 urte zituen Mª Bautista jaio zenean)
11. JOSEFA AGIRRE MUJICA Jaio zen: Lazkao, 1816-IV-1 Hil zen: Zaldibia, 1885-II-15 (74 urte zituen) Aita: Jose Agirre Aranburu (27 urte zituen Josefa jaio zenean) Ama: Mª Martina Mujika Imaz (? urte zituen Josefa jaio zenean) Ezkondutza zen data: <1856-III-30 urte zituela Senarra: Francisco Arruebarrena Eleicegi (40 urte zituen Mª Josefa jaio zenean)	15. JOSEFA IGNACIA ARIN AGIRRE Jaio zen: Alegria 1862- Hil zen: ? Aita: Martin Antonio Arin Jauregi Ama: Mª Josefa Agirre Muñoa? Ezkondutza zen data: < 1884-III-20 urte zituela Senarra: Juan Manuel Amundarain Leunda (20 urte zituen Mª Bautista jaio zenean)

Pedro Jose Nazabal Maiz Mª Ignacia Mendizabalekin ezkondu zen eta Jose Migelen gurasoak ziren (ondorioz **Jobitaren aitona-amonak**). Etxean gelditu zen anaia zen, **Zelarren (Zelai Eder baserrian)**.

Oso gizona omen zen eta, hil zenean, lanak izan omen ziren zerraldoan sartzen.

Behiak eramaten omen zituen Lizarrara (karlista gudarako agian?).

Kontratista de obras ere ba omen zen: Mamonean bizi ziren 3 anaia Mendizabalekin sozio (emaztea Mamonea baserritik hartu zuen), Zaldibiatik Ordiziara eta Orendaindik Abaltzisketarainoko errepideak berak egin omen zituen. Eskolarik ez eta Diputazioko batek egin omen zizkion paper lanak.

Bere senideak hurrengoak izan ziren:

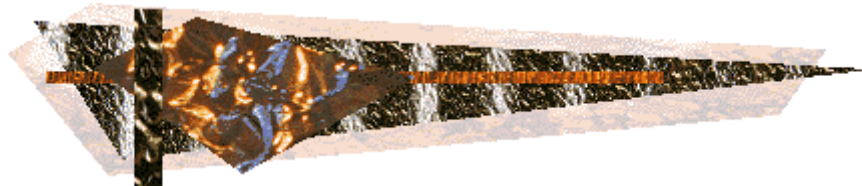
- **Pedro Jose:** 1804-I-28: Bera. Zelarren gelditu zena. Jobitaren aitona.
- Jose Francisco: 1842-IX-1
- Jose Ignacio: 1848-XI-7
- Mª Martina Dominica: 1852-VI-12
- Pedro Antonio: 1855-VI-16
- Francisca Ignacia: 1837-IX-11
- **Jose Migel:** 1858-III-5
- Jose Domingo: 1860-VIII-5

Jose Ignacio Severo Erreterian hil omen zen istripuz, harrobi bateko eztandaren ondorioz. Ezkongabea zen.

Jose Ignacio, Pedro Antonio eta **Jose Migel** Leon probintziako **Barruelo** izeneko herriko meategietara joan omen ziren lanera. Jokoan ari zirela, gizon batek **Pedro Antonio** hil omen zuen herri hartan. Heriotza tifusak eragin zuela zabaldu omen zen eta beste bi senideak hilabete batean arrautza egosiak jan eta jan aritu omen ziren etxera itxura egokiz iristearren.

Jose Migel, 28 urte zituenean, Gorostazuko Maria Juana Garmendiarekin ezkondu omen zen (honek 20 urte zituen).

16. BARTOLOME IRASTORZA ARRUEBARRENA 2. orrian jarraitzen du
17. JOSEFA IGNACIA ERAUSKIN URRETABIZKAIA 3. orrian
18. JOSE MANUEL GARMENDIA MENDIZABAL 4. orrian
19. MIKAELA IMAZ UNZETA 5. orrian
20. JUAN LORENZO ARRUEBARRENA JAUREGI 6. orrian
21. Mª MARTINA ELEIZEGI JAUREGI 7. orrian
22. JOSE AGIRRE ARANBURU 8. orrian
23. Mª MARTINA MUJICA IMAZ 9. orrian
24. JOSE FRANCISCO NAZABAL GARMENDIA 10. orrian
25. JOSEFA IGNACIA MAIZ IBARGUREN 11. orrian
26. JOSE Mª MENDIZABAL ARRUEBARRENA 12. orrian
27. JOSEFA ALDASORO ARMENDARIZ 13. orrian
28. PRUDENCIO AMUNDARAIN ETXEBERRIA 14. orrian
29. Mª BAUTISTA LEUNDA ARTEAGA 15. orrian
30. MARTIN ARIN JAUREGI 16. orrian
31. Mª JOSEFA AGIRRE 17B(MUÑO?) 17. orrian

Abaltzisketa	- <i>zapaburuak</i>
Alegia	- <i>txintxarriak</i>
Amezketak	- <i>euliak</i>
Beasain	- <i>bareak</i>
Gaintza	- <i>zapoak</i>
Idiazabal	- <i>azeriak</i>
Itsasondo	- <i>ijitoak</i>
Legorreta	- <i>pikuak</i>
Ordizia	- <i>azak</i>
Orendain	- <i>eltxoak</i>
Zaldibia	- <i>arkakusoak</i>

Zaldibiako herriaren sorrera

Zaldibia herria noizkoa den argi eta garbi ez dugu ikusi, baina badirudi Zaldibiako lehenengo taldea ez zela oraingo kaskoan kokatu, **Saturdin** baizik. **Elizegi** baserriaren izena aipatzen du Jose Mª Sukiak iritzi hori frogatzeko, han baitzen, bere ustez, lehenengo eliza. 1027rako behintzat horrela omen zen.

1134-1150 inguruan, berriz, Santa Fe de Champayn azaltzen da. Monastegi hau oraingo Kanpain baserrian koka dezakegu.

Bozue

Bozue zeritzon Gipuzkoako Aralar eta Eneriok osatzen zuten larre-mendiari eta hango larre-eskubidea zeukan elkarteari.

Gipuzkoarrak Bozue Haundiko edo Bozue Txipiko partaide ziren. Bozue Haundia Aiza-Gaztelutik Balerdi arteko mugaz behera zeuden biztanleek osatzen zuten: Amezketak, Ikaztegieta, Baliarrain, Orendain eta Abaltzisketak (badirudi Altzo eta Alegi ere 1400 arte partaide zirela). Bozue txipia, berriz, Aiza-Gaztelutik Agauntza-erreka arteko mugaz behera bizi zirenek: Zaldibia, Gaintza, Alzaga, Arama, Legorreta, Itsasondo, Ordizia, Beasain, Lazkao eta Ataun.

Bozue Haundiko batzarraren biltokia Abaltzisketako Biltza-din (Pildain) zen. Baina Bozue Txipikoak deitzen zituztenean, Suegiko atarian. Suegi Zaharra bi Bozuen mugan zegoen eta bost bideen korapiloan. Abaltzisketako baserria zen, baina Zaldibia eta Gaintzako mugarriaren azpian. Suak kiskali zuen 1929an eta oraindik egongo dira bere arrastoak Gaintzatik Larraitzera egin den auto-bidearen ertzean.

Bozue Txipikoek, berriz, Bozuntza aukeratu zuten biltoki. Izenak “bozuekona bakarrik” esan nahi du eta ezaugarritzat harri-marraz inguratu zuten eta barruan intxaur-landara aldatu. Ordiziako babeskuntzari Villa franca izena eman zitzaionetik (1268an) 500 urtetara ere (1779 arte) intxaur horren aurrean izan ziren Bozuekoen batzarrak. Hau ere bazter guztietatik erditsu zegoelako eta lau bidetara egoki aukeratu zuten: Alkarteko zubitik Altzagarate eta Gaintzara, Zaldibiatik Aralarra, Lazkaomenditik Enerio eta Atauna, Tximistako zubitik Ordizia eta beste tokietara.

Elkartearen jatorria Ordizia sortu aurrekoa da. Ozkue izenez eta bailara bezala azaltzen da lehen aldiz eta gero beti Bozue idazten dute. Bere datak 1027 urtea darama, baina adituek 1180 aldera idatzitako gutun gezurtizat daukate. Hala ere, nahiz eta gezurra zabaltzeko asmakizuna izan, izen hori, bere lurraldea ezaguna zelako, aukeratu zuten eta 1027 urterako bazela zekitelako.

Garai haietan ez zen Gipuzkoan herririk (lehena Donostia da, 1180.ekoa). Orduan “Agirre”k ziren auzoen ezaugarriak eta bailarak euren barruti nagusiak. Ordiziako San Bartolome eliza ere bi **Agirre**etako etxeek eraiki zuten (1215-1237): Mari-baratza kalean ezagutu genuen Agirre txipiko etxeek eta Upabi eta tunelaren arteko “Agirre Haundikoek, Lazkaibar eta Txintxurreta izan ezik, Beasaingo eliztar izatea nahiago zutelako, eta berdin Senperek ere, Lazkaoko San Migel aukeratu zuelako. Ordiziako herria, bada, Agirre Txipiko lurralde osoz eta Agirre Haundiko lurralde gehienez sortu zuten.

Ez dauka zerikusi zuzena Irastorzatarren arbasoekin, baina zaldibitarra zen eta azkena aipatu dudan zerrendan dauden garai berean bizi izan zen. Garaiko zaldibitar bat denez eta garaiko Zaldibia erakusten duenez jarri nahi dut hemen:

Juan Ignazio Iztueta (1767-XI- 29 - 1845)

Errejimen Berriaren eta Zaharraren artean, zenbait gerrateren artean koka dezakegu bere bizia (eta ondoren landuko diren lehenengo orrietako arbasoenak): Konbentzioko gerra (1794-1796), Napoleonena (1808-1813), Fernando VII.aren agintaldiak, absolutismoa, hiru urteko Konstituzioa (1820-1823), lehenengo gerrate karlista (1833-1839) eta abarren artean bizi izan zen, alegia.

Garai hartako Zaldibiak 114 etxebizitza bazituen, 96 nekazaritzan edo arrantzan aritzen zirenak eta beste 18ak kolean. 1.300 biztanle ziren, 120.000 biztanleko Gipuzkoa hartan.

Berrogei iturri kontatzen ditu Iztuetak “ur garbikoak”. Beste 5 ur minerala dutenak. Bere iritziz zaila da Gipuzkoa osoan amuarrain gehiago dituen ibai bat aurkitzea.

Meategien berri ere ematen digu, beruna, eztainua, burdina, zilarra, urrea eta, batez ere, kobrea (hau oso ugaria). Arritzagan bi fabrika ezagutu omen zituen lan honetara dedikaturik; hirurehun bat gizaseme, kaperau eta guzti. Auzo txiki bat osatuko zuten, eliza eta guzti. Meategia 1724an deskubritu omen zuten eta 1800era arte gelditu gabe ustiatu omen zuten. Handik ateratako kobre xafak Gaztelarantz bidaltzen omen zituzten mando gainean.

1787an Aitzarten urre garbi eta fina atera omen zuten. Don Jose Ignacio Etxabek, Zaldibiako parrokoak, 16 langile jarri lan egiten eta zerbait atera omen zuten, baina kostua 12 aldiz bere balioa izango omen zuten.

Animalia basati ugari omen zen baso hauetan: tigre, otso, hartz, basurde, basahuntz, azeri, erbi, igaraba, triku... 1735ean Zaldibiako bi ehiztarik (Ursugoenkoa eta Gorrienakoa) izugarrizko hartz handia ehizatu omen zuten. Balmedianoko markesak Ordizian zuen jauregira eraman zezan agindu omen zion Ursugoenako baserrian zuen maizterrari eta 40 urtez behintzat izan omen zuen markesak hartzaren larrua bere atarian.

1776an Izalgo artzain batzuek tigrea harrapatu omen zuten bere zepoan eta, ohitura zen moduan, etxez etxe paseatu omen zuten eskupekoren bat eskatuz. Era berean jokatzek zuten otso eta basurdeak ehizatzen zituztenean.

Garia ugaria omen zen, eta garbantzua ere ereiten omen zuten. Zenbat eta lehorter handiagoa orduan eta hobe omen zen jasotako garbantzua.

1831n Zaldibiako batek egindako oparia 18 librako aza izan omen zen.

100en bat artalde izango omen ziren, bakoitza 10.000 ardi eta 20.000 arkume zituen.

Iztueta izan zen dantzen inbentarioa egiten lehena, Gipuzkoan gehien dantzatzek ziren herrietan eta dantzaldi hauetan erabilitako traje edo soinekoak zeintzuk diren adieraziz. Bertsolari eta dantzari ona izanik, askok eta askok luzatu izan zituzten begiak. Mendeku eta pertsekuzioaren menpe bizi behar izan zuen 30 urte zituenetik hasi eta 43 urterainoko guztian; salaketa, epai eta kartzelak zirela medio, aldi honetan, ez zen batere eroso gure gizona, guztiz penagarri baizik.

Iztuetaren gurasoak, Lazkaotik etorritakoak, garai hartan aberatsak behar zuten, beraiek eraiki baitzuten gaur egun dagoen etxea eta dantzariaren jaiotetxea (1803an 12.999 errealeko balioa bota zioten); lurak ere bazituzten.

Gaztetan izandako abentura ugarik amaiera kaxkarra izan zuten harengan: salaketa salaketaren gainean eta ondorio mingarriak. Beranduxeago hobeto jokatzek asmatu zuen: lagunek erbestera joan behar izan zuten bitartean, berak, Diputazioko diru-kutxa ahitu samarra egon arren, eguneko 4 errealeko pentsioa jasotzeko moduak egin zituen.

Hiru aldiz ezkondu zen. Lehenengoa Maria Joakina de Linzuainekin eta 1790. urteko urtarrilaren 11n ezkondu ondoren, Zaldibiako herriari olio gozoa, balea, bakailaoa eta sardinak ekartzeko konpromisoa hartu zuen bere gain. 22 urte zituen eta 18 emazteak. Bost seme-alaba izan zituzten: Joseph Ignacio (ume zela hil zen), Maria Ana, Maria Antonia, Josefa Francisca eta Joseph Manuel. 1802an hil zitzaion emaztea, 31 urte zituelarik (Iztueta preso zegoen Tolosan). 1817an, Manuela Parisekin bizi zela Donostian, ezkontzaz kanpoko seme bat izan zuen. Ondoren ezkondu ziren Kontxesi eta Iztueta eta lehenengo ezkontzan jaiotako alabak ezkontzen hasiak zeuden.

1792an Albisu Irive familiarenak ziren Olaako bi errotak alokatu zituela ere badakigu. Ondoren Zaldibiatik alde egin zuen.

Pleito ugari izan zituen. 1801ean bere lagun zaldibitar batek Bergarako azokara joandakoa kontatzen du: *“En muriendo nada queda del hombre”, “fornicar es lícito del*

hombre", *"Jesucristo era un hombre temoso y falso"*, *"Voy a misa en el pueblo por ceremonia y para que no me noten"*... Hitz hauek jartzen ditu Iztuetaren ahoan.

Logroñoeko Inkisizioaren aurrean salatu zuen Jose Ignacio Etxabek, herriko parrokoak, zaldibitar bati entzun zizkiola hitz hauek eta.

Iztueta atxilotu eta Ordiziara eraman zuten, Gaintzako eskribauaren etxean egindako lapurreta zela eta. Ondoren Tolosara eraman zuten.

1806ko uztailaren 13an Azpeitian neska jaioberri bat bataiatu zuten, Azpeitiko Aldekaitz baserriko labean aurkitu zutena. Juan Ignacio Iztuetaren alaba zen, Logroñoeko kartzelan zegoena eta Mª Concepción Bengoetxea zen bere ama, kartzelan hau ere. Ba ote zekien aitak haur honen berri?

1808an Maria Concepción Bengoetxea, Kontxesirekin, ezkondu zen Azpeitiko elizan. Donostiarra zen andrea, Azpeitian bizi zen arren. Bien alaba urtebete lehenago jaioa zen. 7 urte bizi zituzten ezkontuta, 1815ean, 39 urte zituenean, Kontxesi hil egin baitzen.

Frantziaren agintepeko urtean, 1809.ean, Azpeitian frantses-zale izena hartzeko merezimenduak egin zituztenen artean dago; izen hau herriko biztanle askok eman zioten. Beraz Iztueta eta Kontxesi (1808ko otsailaren 9an elkartu zen berarekin) espetxetik aske zeudelarik, bolada batean, batera eta bestera asko mugitu ziren. Iztuetari desterru-zigorra eman zioten Azpeitian, baina 900 dukat ordainduz ekidin zitekeen zigor hau, eta nahiago izan zuen Donostiara joan.

1810.eko apirilaren 24an Iztueta Azpeititik Donostiara heldu zen bere bigarren emaztea zen Kontxesirekin eta seme-alabekin. Orduan 43 urte zituen. Donostiarrek dudarik gabe ezagutzen zituzten bere maitaleari espetxetik zuzendutako bertsoak.

1814an Tolosako korrejimenduko kartzelan egon zen, prozesaturik, eta hurrengo urtean baldintzapeko askatasuna lortu zuen.

1815.eko abuztuan Kontxesi hil zitzaion eta bere 5 seme-alabekin geratu zen bizitzen (bi emazterenak).

Donostiara joan zenean, ez zuen atsedeenik hartu eta merkataritza lanetan aritu zen, esku-arte ona lortuz.

1820ko urriaren 13an, Santa Fe jaiak zirela eta, Zaldibian zen.

1828an Mª Ascensión de Urrozolarekin ezkondu zen eta hirugarren ezkontza honetan ere pare bat seme-alaba izan zituen (10 behintzat izan zituen!).

1837ko abuztuaren 10ean, karlisten gerra bete-betean, Ordizian sinatu zuen agiri bat Zaldibiako herritar gisa. Handik bi urtera Juan Bautista Erro ministroari gutuna idatzi zion, bere egoera ekonomikoa agertuz. Zaldibian egin zituen azken urte hauetaz argi gehiegirik ez dugu. Hirurogeita hamar urte zituelarik, 1840an Bergarako Besarkadan izan zen eta Seguran ere dantza irakasten aritu zen. 74 urterekin umeei dantzan irakasten die Iztueta-enea edo Kanpandegi etxe aurrean.

Iztuetaren ikasle izandakoa aipatuko dugu orain:

Olano: (Zaldibia, 1821-ekaina- 21—Ordizia-1882-uztaila-11)

Jose Antonio Olanok 19 urte zituen eta Iztuetaren etxe ondoan jaio eta bizi zen. Bere aurreko plazan maisuak irakasten ziren eta, bere gaztaroan bezala, dantzari taldea sortzen ahalegindu zen. Gurasoak Gaintzako Jose Migel de Olano eta Zaldibiako Maria Antonia Irastorza ziren. Zaldibian ezkondu ziren eta hainbat urtetan Gaintzan bizi izan ziren. Bost seme-alabetatik hirugarrena zen. Denak ziren dantzari apartak, baina Jose Antonio nabarmendu zen gehiago.

1806 inguruan Zaldibian 114 etxe ba omen ziren. Horietatik 18 etxe herri-gunean zeuden, lur edo basoetatik aparte eta 96 familia artzaintzan eta laborantzan aritzen ziren. 1.300 biztanle gutxi gorabehera (Gipuzkoa osoak 120.000 zituen). Napoleonen inbasioaren ondorioz, herriak lapurreta eta miseria jasan behar izan zituen (eta hori Jose Erregeari, Napoleonen anaiari, fidelitasuna zin egin eta San Jose eguna festa, zahagiz, kanpai bueltakoz eta Te-Deuma kantatuz ospatu arren!)

Tentsio politikoa bistakoa zen. Francisco Ignacio de Urretavizcayak, bikarioak, mendira ihes egin zuen lehenengo karlistadan eta bere ilobak, Lardizabalek, sinatu zuen handik aurrera. 1834-35 artean Zaldibiak izan zuen espetxean armada karlistaren 16 boluntarioren heriotza sinadura eman zuen. Ikus daiteke dantzari honen haurtzaroa tentsio politiko giro batean joan zela.

Badirudi Olano Ordizian kokatu zela, Zaldibian karlisten gatazkan txistua eta danbolina desagertu zirelako eta ondoko herriak laguntza handia eman ziolako.

Zaldibia Gipuzkoako dantzak gordetzeko abiapuntua izan bada, Ordiziari dagokio dantza horiek zabaldu eta hedatu izanaren ohorea.

1927. urtean Pujana, Olanoren ikaslea, Donostiako Udaletxean Euskal Dantzen Herriko Eskolako Maisu eta Zuzendari izendatu zuten. Orduan 59 urte zituen eta Donostian kokatu zen. Probintziako beste herrietan ere dantza taldeak eratzen hasi zen. Londresen, Albert Hall eta Lyceum-en Pujana maisuaren dantza taldeak arrakasta handia izan zuen: Dantzatu zituzten dantzak Gipuzkoakoak ziren: Makil Handi, Makil Txiki, Arku Handi, Arku Txiki, Ezpata Dantza, Jorrai dantza...

1947an Nicasia Telleria Armendarizek, bere alargunak, hurrengo eskutitza luzatu zuen: *“Que como consecuencia de la permanencia del Caudillo en San Sebastián, fue requerido su esposo, encontrándose indispuerto, para organizar y dirigir una concentración de unos 300 dantzaris en el Hipódromo de Lasarte, y habiendo manifestado sus dudas sobre si su estado le permitiría cumplir su misión con arreglo a su tradicional amor y entusiasmo, se le propuso que dichas gestiones se realizarían poniendo a su disposición un automóvil para que éstas fueran menos fatigosas; y en estas condiciones, aunque físicamente agotado, pudo conseguir que la concentración se efectuase, si bien al día siguiente cayó en cama y de resultas de estas fatigas dejó de existir el 20 de los corrientes... Por lo expuesto, ... , suplica que se le conceda indemnización o pensión con arreglo a derecho... haciendo constar que por su edad avanzada (79 años) ésta no reflejaría una carga para esa Corporación, toda vez que no serían muchos los años que podría disfrutarla...”*. Pujanaren azken erakustaldia Lasarteko hipodromoan izan zen, berak prestatutako 160 dantzari elkartu zirelarik. Bere azken ekitaldia izan zen, 1947ko abuztuaren 20an Santanderren hil baitzen.

Dantzen debekua aurreraxeagoko garaiei dagokie

Juan Grande de Sancho de San Pedro apezpikuak Lasartera 1686-VI-19an egin zuen bisita dela eta, 6. aginduan honako hau irakur dezakegu: *“Yten por quanto assi mismo su Yllma ha tenido noticia que en esta provincia hacen danzas mezclándose en ellas los hombres con las mujeres y asiéndose de las manos, de donde se originan graves ofensas a Dios... y deseando lltma se evite esto exhorta... a cualesquiera personas seculares que en consideración de lo mucho que nuestro Señor padeció por nosotros hasta derramar su preciosa Sangre, procuren en casso que se quisieren festexar, hacerlo apartándose de las mujeres... y que de noche ninguno entre en las dichas danzas, pena de excomunió mayor...”*

Calahorrako apezpikuak, Pedro de Lepe Jaunak, 1693an zera agindu zuen: *“No se toque por las noches el tamboril por los grandes inconvenientes que de ello se registran, ni tampoco las noches de Santa Agueda, ni otras algunas, salgan los mozos con las mujeres a pedir para merendar juntos, ni en otras meriendas se junten hombres con mujeres”*.

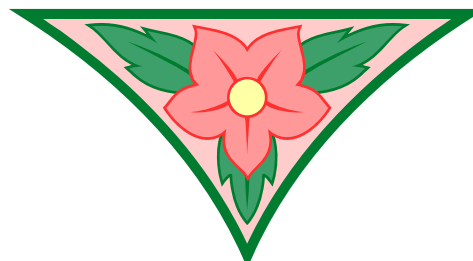
Iztuetaren garaira gehiago hurbilduz, 1750eko martxoaren 12ko datarekin eta Iruñeako hirian, Don Gaspar Miranda Argaiz apezpikuak ediktu bat aldarrikatu zuen, non jendarteko dantzaldiak eta dantzak debekatzen ziren. Dantzen txarkeriak toki guztiak bere indarraren menpean ezartzen dituela adierazi nahi du ediktuak: nola kanpo libreak hala aterpeak, atariak nahiz pasabideak, plaza zein elizpide eta inguruak, tenplu sakratuak bezala basilikak, berdin ermitak eta bere atrioak; hori gutxi balitz, kanposantua bera profanatu.

Eta elizgizonen nahasketa gehitu behar zaio honi: *“y aún de ser alguno o algunos de ellos maestros de danzas, y de tener por oficio de enseñarles a personas de ambos sexos”*. Bere apezpikutegiko jende gehienak oker hau zuela konturatu zen Don Gaspar Miranda: *“esta contagiosa peste y mortal enfermedad”* eta nahi zuena zera zen: *“descubrir a los fieles estas entradas encubiertas, las mañas seguras y secretos de Satanás y sus invenciones, origen y raiz de todos los vicios que reinan en los pueblos, por lo que la ley de este reino las llama oficina en las que se fraguan ofensas de Dios con escándalo de los pueblos”*.

Giroa nahasia zen, eta laster piztuko da, Euskal Herrian, mendearen bukaeraraino iraungo zuen dantzen eta dantzaldien zilegitasun moralaren inguruko eztabaida. Adibidez Azkoitiko Udaletxeak, zinegotzi baten bitartez, danbolina kentzea proposatu zuen.

Defendatzaile amorratuenetariko bat Andoaingo euskaltzale argia, adimen handiko eta filologo jakintsua zen Aita Larramendi izan zen. Bere *Coreografían* ausardiaz eta datu ugariz idatzitako lau kapitulu utzi zizkigun, bertan dantzen alde ageri da, osasunarentzat eta herriarentzat onak direla aldarrikatuz.

Jakina da urte hauetan Peñafloidako kondeak gure musika eta dantza herrikoiak gogoko zituela. Esaten dutenez, Azkoitiko plazan danbolindariari instrukzioak ematen eta berak konposatutako zortziko eta kontrapasak jotzeko agintzen ikusi zuten.

Bibliografia

- CHRISTIAN, J., W.A., *Las visiones de Ezkioga. La II. República y el Reino de Cristo*, Ariel, Barcelona, 1997
- ETXEGARAI, C. Eta MUXIKA, S., *Villafranca de Guipúzcoa, Monografía histórica (1908)*, Ordiziako Udala, 1983
- GARMENDIA ARRUEBARRENA, J., *Juan Ignacio Iztueta, Dantzarien maisu*, Iztueta Fundazioa, Donostia, 1995
- SUQUÍA, J.M., *Monografía histórica de Zaldibia*, Publicaciones de la Caja de Ahorros Municipal de San Sebastian, Donostia, 1975

Aurkibidea

- 1. ORRIA: Teodoro Irastorza Nazabal
 - TEODOROK GOGORATZEN DUENA
 - SOLDADUTZA
 - ARGAZKIAK
 - LEHENENGO IRASTORZADA
 - BOZUE
 - JUAN IGNAZIO IZTUETA (1767-1845)
 - OLANO (1821-1882)
 - DANTZEN DEBEKUA
- 2. ORRIA: BARTOLOMÉ IRASTORZA ARRUEBARRENA
- 3. ORRIA: JOSEFA IGNACIA ERAUSKIN URRETABIZKAIA
- 4. ORRIA: JOSÉ MANUEL GARMENDIA MENDIZABAL
- 5. ORRIA: MICAELA IMAZ UNZETA
- 6. ORRIA: JUAN LORENZO ARRUEBARRENA JAUREGI
- 7. ORRIA: Mª MARTINA ELEIZEGI JAUREGI
- 8. ORRIA: JOSÉ AGIRRE ARANBURU
- 9. ORRIA: Mª MARTINA MUJICA IMAZ
- 10. ORRIA: JOSÉ FRANCISCO NAZABAL GARMENDIA
- 11. ORRIA: JOSEFA IGNACIA MAIZ IBARGUREN
- 12. ORRIA: JOSÉ Mª MENDIZABAL ARRUEBARRENA
- 13. ORRIA: JOSEFA ALDASORO ARMENDARIZ
- 14. ORRIA: PRUDENCIO AMUNDARAIN ETXEBERRIA
- 15. ORRIA: Mª BAUTISTA LEUNDA ARTEAGA
- 16. ORRIA: MARTIN ANTONIO ARIN JAUREGI
- 17. ORRIA: Mª JOSEFA AGIRRE MUÑOZ
 - ZUHAITZ GENEALOGIKOA. KOADROA
 - ZUHAITZ GENEALOGIKOA. ZENBAKIZKO ZERRENDIA
 - ZUHAITZ GENEALOGIKOA. IZENEN ABEDEZKO ZERRENDIA
 - BIBLIOGRAFIA
 - AURKIBIDEA

Argazkiak

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

29

30

31

32

33

34

35

36

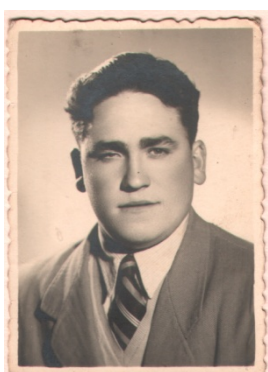
3738

39

40

41

42

43

44

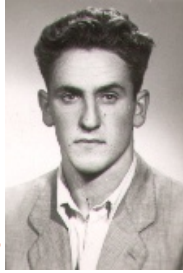
45

46

47

48

49

50

51

52

53

54

55

56

57

58

59

60

61

62

63

64

65

66

67

68

69

70

71

72

73

74

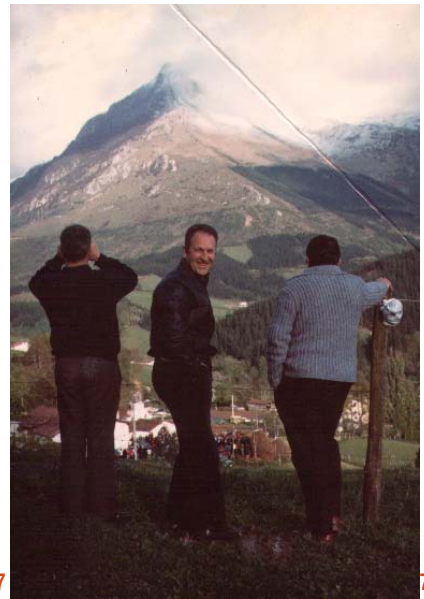
75

76

77

78

79

80

81

82

83

84

85

86

-
- ¹ 1973-Mamonea baserria.
 - ² 1981-Nañarri Mamoneatik ikusita.
 - ³ 1981-Mamonea baserriaren argazki batzuk.
 - ⁴ Agustina Irastorza Arruebarrena, aitona Martinen arreba eta Teodororen izeba.
 - ⁵ Simona Irastorza Arruebarrena, aitona Martinen arreba eta Teodororen izeba.
 - ⁶ 1957-Teodoro Irastorza eta Kristina Etxeberriaren ezkontza.
 - ⁷ Boda-Pepito, Luis, Romana, Aztiako Dolores.
 - ⁸ Eulogio Nazabal.
 - ⁹ Hilario Nazabal.
 - ¹⁰ Hilario Nazabal.
 - ¹¹ Jose Antonio Nazabal.
 - ¹² Juli Nazabal.
 - ¹³ Leandra Nazabal.
 - ¹⁴ Leandra Nazabal eta Asensio Garmendia.
 - ¹⁵ Lutxi Nazabal.
 - ¹⁶ 1958-Jobita Nazabal Arantzazun.
 - ¹⁷ Jobita Nazabal herriko bazkarian.
 - ¹⁸ Jobita Nazabal mezetan.
 - ¹⁹ Mamoneako senide zaharrenak. Teodoro falta da, agian soldadutza egiten izango zelako...
 - ²⁰ Mamoneako senide gazteenak Jobita Nazabal eta Martin Irastorzarekin.
 - ²¹ Martin Irastorza
 - ²² Teodoro Irastorza eta lagunak.
 - ²³ Teodoro Irastorza soldadutzan.
 - ²⁴ Teodoro Irastorza soldadutzan.
 - ²⁵ Teodoro Irastorza soldadutzan Tetuanen.
 - ²⁶ Teodoro Irastorza soldadutzan Tetuanen.
 - ²⁷ Teodoro Irastorza eta lagunak inauterietan Zaldibian baserriz baserri ibili ohi ziren soinujolearekin batera.
 - ²⁸ Teodoro Irastorza eta lagunak.
 - ²⁹ Teodororen kinto bazkaria.
 - ³⁰ Zaldibitarrek festan.

-
- ³¹ Maria eta Joxepa Irastorza.
³² Joxepa Irastorza.
³³ Joxepa Irastorza.
³⁴ Patxi Matxain.
³⁵ Joxepa Irastorza.
³⁶ Joxepa Irastorza eta bere lagunak moton.
³⁷ Joxepa, tia Juli eta lagun bat.
³⁸ Joxepa Irastorza.
³⁹ Jose Irastorza eta Maritxu Gurrutxagaren ezkontza. Senide gehienak eta amona Jobita ere bertan dira.
⁴⁰ Joxe Irastorza.
⁴¹ Joxe Irastorza
⁴² Pedro Irastorza.
⁴³ Pedro Irastorza eta Agustina Etxeberriaren ezkontza.
⁴⁴ Pedro Irastorza eta Agustina Etxeberria.
⁴⁵ Kruzito eta Jesus Irastorza.
⁴⁶ Kruzito eta Joxe Irastorza segan.
⁴⁷ Kruzito Irastorza.
⁴⁸ Kruzito Irastorza.
⁴⁹ Kruzito Irastorza eta soldadu lagunak.
⁵⁰ Kruzito Irastorza eta soldadu lagunak.
⁵¹ Kruzito Irastorza neska dotore batzuen artean.
⁵² Simona Irastorza.
⁵³ Simona Irastorza eta Luis Garmendiaren ezkontza.
⁵⁴ Simona Irastorza eta Luis Garmendiaren ezkontza.
⁵⁵ Simona eta Inazio Irastorza.
⁵⁶ Simona eta Kruzito Irastorza.
⁵⁷ Simona eta Jesus Irastorza.
⁵⁸ Simona Irastorza eta Luisen ezkontza.
⁵⁹ Lutxi Irastorza eta Moises Berganzaren ezkontza.
⁶⁰ Irastorza senideak Lutxiren bodan.
⁶¹ Jobita Nazabal eta Gasteizko ilobak.
⁶² Jobita eta Mariana Nazabal beste batzuren artean.
⁶³ Jesus Irastorzaren jaunartzea.
⁶⁴ Jesus Irastorzaren jaunartzea.
⁶⁵ Jesus eta Inazio Irastorza.
⁶⁶ Jesus Irastorza eta lagunak.
⁶⁷ Koro, Santos, Arantxa eta Ana Isabel Irastorza.
⁶⁸ 1973-Jobita Nazabal, Lutxi Irastorza eta alabak.
⁶⁹ 1973-Jobita Nazabal eta bere sendia Mamonean.
⁷⁰ 1973-Irastorzatarak giro ederrean Mamoneako atarian.
⁷¹ 1973-Jobita Nazabal Gasteizko ilobekin.
⁷² Jobita Nazabal bazkal ondoren.
⁷³ 1981-Inazio Irastorza lanean.
⁷⁴ Jobita Nazabal Mamoneako atarian.
⁷⁵ Jobita eta Mariana Nazabal.
⁷⁶ Jobita Nazabal Mamoneako atarian.
⁷⁷ Kruzito Irastorza.
⁷⁸ 1981-Kruzito Irastorza.
⁷⁹ Kruzito Irastorza eta Itxaso Irazustabarrena.
⁸⁰ Jobita Nazabal, Maria Irastorza, Patxi Irazustabarrena eta Itxaso Irazustabarrena.
⁸¹ 1991-Jobita eta familia Mamonea baserrian.
⁸² Koro Irastorza Etxeberria
⁸³ 1982-Irastorza senideak eta amona Jobita.
⁸⁴ 1982-Irastorza senideak eta bere bikoteak.
⁸⁵ 1991-Irastorza senideak eta amona Jobita.
⁸⁶ 1982-Irastorza ilobak.
-